

The background features a series of concentric circles formed by dots, creating a tunnel-like effect. A solid red horizontal band is positioned across the middle of the image, containing the text.

ŠIROM ZATVORENIH OČIJU:
KOLIKO NOVINARKE I NOVINARI
POZNAJU SVOJA RADNA PRAVA?

**ŠIROM ZATVORENIH OČIJU:
KOLIKO NOVINARKE I NOVINARI
POZNAJU SVOJA RADNA PRAVA?**

Širom zatvorenih očiju:
Koliko novinarke i novinari poznaju svoja radna prava?

Izdavač:

Nezavisno udruženje novinara Srbije
Resavska 28/II
11000 Beograd

Za izdavača:

Željko Bodrožić

Autori:

Iskra Krstić

Predrag Momčilović

Urednica:

Tanja Jakobi

Lektorka:

Nataša Polić

Prevod:

Anica Milenković

Dizajn:

Miša Dragin

Republika
Srbija
MINISTARSTVO
KULTURE I
INFORMISANJA

"Ova publikacija izrađena je u okviru projekta Sloboda medija i radna prava medijskih profesionalaca koji je sufinansiran iz budžeta Republike Srbije – Ministarstva kulture i informisanja. Stavovi izneti u publikaciji ne izražavaju nužno stavove organa koji je dodelio sredstva."

SADRŽAJ

UVOD	5
KONTEKST	7
Poštovanje radnih prava u Srbiji	7
Stanje radnih prava novinara i novinarki.....	8
Poštovanje radnih prava novinara i novinarki tokom vanrednog stanja	10
MEĐUNARODNI I DOMAĆI PRAVNI OKVIR.....	11
Kratak kritički prikaz usklađenosti domaćeg zakonodavstva sa novijim međunarodnim propisima.....	12
ISTRAŽIVAČKI PRISTUP	14
Metodologija.....	15
REZULTATI ISTRAŽIVANJA – STATUS RADNIH PRAVA PRE IZBIJANJA KOVID-19.....	17
Opšte informacije o ispitanicima u anketi i fokus grupama	17
Radno-pravni status, radno vreme, zarade i socijalna zaštita	17
Bezbednost i zdravlje novinara i povezana pitanja cenzure, autocenzure i karijernog razvoja	19
Sindikalno organizovanje i socijalni dijalog	23
REZULTATI ISTRAŽIVANJA – KOVID-19 I RADNA PRAVA MEDIJSKIH RADNIKA I RADNICA	26
Ugovori i povezana radna prava tokom pandemije	26
Radno vreme i pandemija	27
Zarade tokom pandemije	27
Bezbednost na radu i finansiranje troškova rada od kuće tokom pandemije.....	27
Sindikati za vreme pandemije.....	29
REZULTATI ISTRAŽIVANJA – INFORMISANOST NOVINARA I NOVINARKI - O RADNIM PRAVIMA I MOTIVI ZA ORGANIZOVANJE.....	30

ŠIROM ZATVORENIH OČIJU: KOLIKO NOVINARKE I NOVINARI POZNAJU SVOJA RADNA PRAVA? - SAŽETAK ISTRAŽIVANJA	34
Stanje radnih prava novinara i novinarki pre pandemije	34
Specifičnosti kršenja radnih prava novinara i novinarki tokom pandemije	36
Između nepoznavanja radnih prava i prepreka za organizovanje ..	36
Tačke spajanja ili razdvajanja	37
Vrednosni stavovi i izazovi organizovanja	37
Dobri primeri prakse i nove inicijative	37
ZAKLJUČCI	39
PREPORUKE	41
EYES WIDE SHUT: TO WHAT EXTENT ARE JOURNALISTS FAMILIAR WITH THEIR LABOUR RIGHTS? - ABSTRACT OF THE SURVEY	43
Status of journalists' labour rights before the pandemic	44
Specific nature of the violation of journalists' labour rights during the pandemic	45
Between a lack of familiarity with labour rights and obstacles for organising	45
Points of unity or separation	46
Value judgements and challenges of the organisation	46
Examples of good practice and new initiatives	47
CONCLUSIONS	48
RECOMMENDATIONS	50
LITERATURA	52

UVOD

Poštovanje radnih prava novinara i novinarki u Srbiji je godinama unazad na izuzetno niskom nivou. Mala i neredovna primanja, nedovoljna sigurnost posla, rad bez ugovora ili sa prekršnim ugovorima predstavljaju stalne oblike pritiska koji podstiču širenje autocenzure, ugrožavaju nezavisnost novinara, sputavaju kvalitetno novinarstvo i favorizuju „tabloidizaciju“ u medijima. Ovi izazovi prepoznati su i u Strategiji razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period od 2020. do 2025¹, usvojenoj neposredno pre izbijanja pandemije u martu 2020. Njen proklamovani cilj je uspostavljanje funkcionalnog, održivog i fer medijskog tržišta, zaštićenog od političkog uticaja. Prateći Akcioni plan, usvojen krajem 2020², predviđa unapređenje bezbednosti novinara i sistema medijskog sufinansiranja projekata, uspostavljanje zakonske i institucionalne zaštite, profesionalne autonomije novinara i urednika u odnosu na unutrašnje pritiske, veću transparentnost podataka o medijima, uspostavljanje kriterijuma za određivanje medijske koncentracije, poboljšanje položaja lokalnih i regionalnih medija, kao i osnaživanje institucija nadležnih za informisanje i obezbeđivanje nezavisnosti javnih medijskih servisa i Regulatornog tela za elektronske medije.

U senci usvajanja ovih strateških i operativnih dokumenata objavljena su istraživanja koja ukazuju na to da su tokom vanrednog stanja, uvedenog na početku pandemije kovid-19, u Srbiji dodatno ugrožena profesionalna i radna prava, kao i lična bezbednost medijskih profesionalaca i to pre svega onih koji su angažovani na privremenim i povremenim ugovorima.

Idući u susret primeni Strategije i Akcionog plana, ovo istraživanje nudi uvid u stanje radnih prava i izazova sa kojima su se novinari i novinarki susreli u ispunjavanju svojih profesionalnih obaveza pre i tokom pandemije. Anketnim upitnikom i fokus grupama obuhvaćeni su medijski profesionalci iz svih tipova medija i vlasničkih struktura, iz različitih delova Srbije. Rezultati istraživanja ukazuju na dalje produbljivanje jaza između malog broja novinara i novinarki koji uspevaju da ostvare pravo na produktivan rad, dostojanstvenu zaradu, sigurnost radnog mesta i bezbednost na radu, socijalnu zaštitu i druga prava koja proizlaze iz Agende dostojanstvenog rada, i ve-

¹ Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji 2020-2025, Vlada Srbije, 2020. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2020/11/1/reg>

² Akcioni plan za Strategiju razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period od 2020. do 2025. godine. <https://www.kultura.gov.rs/tekst/sr/5745/akcioni-plan-za-sprovedjenje-strategije-razvoja-sistema-javnog-informisanja-u-republici-srbiji-za-period-2020-2025-godina.php>

ćine medijskih radnika kojima su ova prava uskraćena. U istraživanju je značajna pažnja posvećena ulozi države kao ključnog aktera u kreiranju uslova za rad medijskih profesionalaca i nominalnog garanta ostvarivanja kako javnog interesa u medijima tako i pristupa radnim pravima.

Originalan doprinos ovog istraživanja leži u pokušaju da se osvetli pitanje obaveštenosti novinara i novinarki o svojim radnim pravima, kao i da se bolje istraže razlozi za njihovu (ne)obaveštenost i motivacija za potencijalno buduće organizovanje. Time se ova studija naslanja na retke pokušaje sagledavanja uzroka pasivizma medijskih profesionalaca u odbrani svojih radnih prava.

Istraživanje je sprovedeno u sklopu projekta „Sloboda medija i radna prava medijskih profesionalaca” i njegov cilj je da **doprinese poboljšanju informisanosti novinarki i novinara o radnom zakonodavstvu, budući da poznavanje tih prava predstavlja preduslov za njihovu individualnu i kolektivnu zaštitu**. Takođe, zaključci istraživača i predlozi ispitanika o mogućnosti za poboljšanje ukupne atmosfere za slobodan i nesmetan rad medija mogu poslužiti za formulisanje javnih politika vezanih za unapređenje radnog zakonodavstva, bolje formulisanje mera u okviru akcionih planova za sprovođenje Medijske strategije i ostvarivanje ciljeva same Strategije.

U tekstu koji sledi pokušali smo da stručnoj i laičkoj medijskoj javnosti približimo probleme sa kojima se suočavaju medijski radnici i radnice, najčešće prekarno zaposleni i u nezavidnom ekonomskom položaju, i damo doprinos stvaranju uslova za njihovo organizovanje i zastupanje radnih i profesionalnih prava.

Na samom početku dajemo prikaz stanja radnih prava u Srbiji uopšte i u medijskoj profesiji, zasnovan na uvidima prethodnih istraživanja na ovu temu. Zatim sledi kratak pregled relevantnog međunarodnog i domaćeg zakonodavstva i izazova u primeni postojećeg zakonskog okvira, kao i opis istraživačkog pristupa i metodologije. Ključne nalaze istraživanja prikazali smo u tri poglavlja: u prvom se bavimo ocenom stanja u vezi sa ispunjavanjem principa dostojanstvenog rada u medijima pre kovid-19, u drugom osvetljavamo promene koje su usledile tokom pandemije, a u trećem delu se bavimo upoznavanjem predstavnika i predstavnica medija sa svojim pravima, korišćenjem postojećih modaliteta za zaštitu tih prava i mogućim pravcima zajedničkog delovanja.

S obzirom na usku isprepletanost profesionalnih i radnih prava u medijima, njihovo ispunjavanje procenjivali smo u širem društvenom socio-ekonomskom kontekstu, uključujući i tržišne prilike u kojima mediji posluju, stanje cenzure i autocenzure i uticaj ovih okolnosti na ostvarivanje slobode govora i javnog interesa u medijima.

Naposletku, završavamo tekst kratkim izlaganjem zaključaka i diskusijom nalaza u širem kontekstu inicijativa za odbranu radnih i profesionalnih prava novinara u evropskim okvirima i u Srbiji.

KONTEKST

Pravo na istinito, potpuno i blagovremeno obaveštavanje o pitanjima od javnog značaja je pravo svakog pojedinca garantovano Ustavom kao najvišim zakonskim aktom.³ U modernom društvu, sve nepreglednijem, složenijem i fragmentiranim, javno informisanje je nezamenljivi posrednik između društva i pojedinca (Thompson, 1995; Paul, Singh & John, 2013). Nažalost, mediji – koji bi trebalo da igraju ključnu ulogu u ovom poslu – sve češće se suočavaju sa unutrašnjim i spoljnim izazovima koji ih ograničavaju u ostvarivanju njihove društvene uloge. Među njima su nedostatak ljudskih resursa i distributivnih kapaciteta i manjak raspoloženja i kapaciteta publike da usvoji medijske sadržaje (Gaskins & Jerit, 2012). Budući da se proizvodnja i distribucija medijskih sadržaja u sve većoj meri odvija putem interneta, u ove faktore spadaju i ograničenja i prepreke karakteristične za elektronske komunikacije (Chan, & Leung, 2005). No, prepreke u služenju medija javnom interesu tiču se i ograničavanja sloboda novinara na objektivno izveštavanje, netransparentnosti u procesu nastanka i distribucije medijskih sadržaja i nedemokratskog odlučivanja o produkciji i distribuciji medijskih sadržaja (Fenton, 2014; Vukasović, Raković, 2018). Ovakvi uslovi rada imaju svoje direktne posledice i na pitanje ostvarivanja radnih prava novinara i novinarki.

Međunarodna istraživanja pokazuju da su se uslovi rada novinara i novinarki širom sveta pogoršali od izbijanja kovida-19, te da su najugroženiji mali lokalni mediji i frilenseri.⁴ Kao što ćemo videti u ovoj studiji, Srbija nije izuzetak u tom pogledu.

Poštovanje radnih prava u Srbiji

Uopšteno gledano, poštovanje radnih prava u Srbiji je na niskom nivou, a prava radnika sistematično se krše (Sekulović, 2020). O tome svedoče i ocene Međunarodne konfederacije sindikata, koja Srbiju svrstava među zemlje u kojima „(V)lada i/ili

³ Ustav Republike Srbije, član 51: „Svako ima pravo da istinito, potpuno i blagovremeno bude obaveštavan o pitanjima od javnog značaja i sredstva javnog obaveštavanja su dužna da to pravo poštuju.“ („Sl. glasnik RS“, br. 98/2006)

⁴ Intervju sa šeficom Evropske federacije novinara: Tužbe političara protiv medija jedna su nam od najvažnijih tema.

<http://nuns.rs/info/news/49366/intervju-sa-seficom-europske-federacije-novinara-tuzbe-politicara-protiv-medija-jedna-su-nam-od-najvaznijih-tema.html?print=true>

kompanije ulažu aktivan napor da slome kolektivni glas radnika putem ugrožavanja osnovnih prava" i u kojima se beleže slučajevi najgoreg kršenja radnih prava (Brađaš i Sekulović, 2018, ITUC, 2018). Istovremeno, Srbija je po subjektivnom blagostanju radno angažovanih lica svrstana na pretposlednje mesto među zemljama evropskog kontinenta (Eurofound, 2017). Prema podacima Centra za razvoj sindikalizma, polovina anketiranih zaposlenih na neodređeno i određeno i čak dve trećine nadničara i zaposlenih na crno rekli su da smatraju da se njihova radna prava krše (Mihailović i Reljanović, 2018). Ovo se pre svega odnosi na neredovne isplate zarada, neredovno uplaćivanje doprinosa za socijalno i zdravstveno osiguranje, rad bez ugovora o radu, mobing, prekovremeni rad i rad noću bez nadoknade. U većini slučajeva kršenje radnih prava prolazi neprijavljeno i nekažnjeno (Mihailović i Reljanović, 2018).

Stanje radnih prava novinara i novinarki

Dosadašnja istraživanja pokazuju da stanje radnih prava novinara u Srbiji prati prikazane opšte trendove stanja radnih prava u većini sektora, uključujući tu konstantan pad realnih primanja, rast zastupljenosti nestandardnih i nesigurnih oblika angažovanja, sužavanje mogućnosti za izbor radnog mesta i profesionalni razvoj, kao i pad primenljivosti mehanizama pravne zaštite (Mihailović i drugi, 2015; Medijska strategija, 2020).

Nepovoljan položaj novinara i medijskih profesionalaca, te pojedinih grupa medija prepoznat je i obrazložen i u Strategiji razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period od 2020. do 2025. dokumentu koji postavlja smernice razvoja medijskog sektora u Republici Srbiji (u daljem tekstu: Medijska strategija, 2020). Medijska strategija prepoznaje nepovoljan socio-ekonomski položaj i bezbednost novinara i medijskih radnika, konstatujući da oni u Srbiji rade u teškim uslovima i često bez adekvatnih ugovora o radu. Autori Strategije navode da su primanja novinara niska (ispod republičkog proseka), isplate neredovne i da novinari često rade prekovremeno, što je prepoznato kao faktor rizika za degradaciju profesije (Medijska strategija, 2020).

Kao jedan od najproblematičnijih trendova navodi se smanjenje udela standardnih ugovora o radu i rast zastupljenosti angažovanja novinara i novinarki po osnovu ugovora o privremenim i povremenim poslovima, autorskim ugovorima i ugovorima o delu. Čak petina novinarki i novinara je, prema ovom izvoru, u statusu frilensera.

Prekarizacija najviše pogađa mlade novinare i novinarke, od kojih je manje od trećine angažovano po osnovu standardnog ugovora o radu (Medijska strategija, 2020). Slično svedoče i rezultati prethodnih istraživanja po kojima tri petine ispitanih novinara (61%) radi u prekarnim uslovima, koje obeležava znatna neizvesnost i nesigurnost života i rada (Mihailović i drugi, 2015).

Ovi rezultati u skladu su sa međunarodnim studijama na ovu temu. Tako je istraživanje Evropskog udruženja novinara (eng. *The European Federation of Journalists - EFJ*), sprovedeno među 40 sindikata i stručnih udruženja u 32 države, pokazalo da je sve veći broj novinara primoran da prihvata prekarne uslove rada, a da je procenat

nestandardno angažovanih naročito velik među mladim medijskim radnicima. U najtežem položaju su frilenseri koji pretežno rade u lošijim uslovima u odnosu na stalno zaposlene i u mnogim državama nemaju prava da budu uključeni u kolektivne ugovore (Brédart & Holderness, 2016).

Pored prekarizacije, na loš položaj nezavisnih medija i novinara u Srbiji utiču pritisci koje na rad medija vrše privatni vlasnici medija, mešajući se u izbor tema i delegiranje zadataka, te zahtevajući poseban tretman za određene oglašivače i/ili političke subjekte, ali **i organi javne uprave.** Ovi poslednji u velikoj meri utiču na tržište putem mehanizama državne pomoći, javnih nabavki, „netransparentnog i nejasnog kreditiranja poreskih i drugih obaveza“ medija prema javnom sektoru i na druge načine (Mihailović i drugi, 2015; Medijska strategija, 2020).

U istraživanjima na ovu temu gotovo dve trećine (69%) anketiranih novinara i novinarki reklo je da se srelo sa „bar jednim oblikom uticaja predstavnika organa vlasti“; više od polovine njih (56%) susrelo se „bar sa jednim oblikom uticaja poslovnih organa“, a gotovo polovina (47%) „bar sa jednim oblikom uticaja predstavnika političkih stranaka“. Takođe, dve petine novinara (41%) susrelo se „bar sa jednim oblikom uticaja oglašivača“, jedna trećina (33%) „bar sa jednim oblikom uticaja uredništva“, a još jedna trećina (30%) „bar sa jednim oblikom uticaja vlasnika medija“ (Fondacija Slavko Ćuruvija, 2018). Oko trećine ispitanika je, pritom, odgovorilo da je po svim osnovama stanje danas gore u odnosu na pre pet godina, nešto više od jedne petine (23%) da je isto, dok je veoma mali broj anketiranih (8%) rekao da je stanje bolje, dok ostali nisu znali odgovor ili se nisu izjasnili (Fondacija Slavko Ćuruvija, 2018).

Povrh toga, **medijske radnice i radnici suočavaju se sa ugrožavanjem lične i bezbednosti porodica** kroz napade u štampi, fizičke nasrtaje i napade na imovinu. Podaci koje od 2008. godine prikuplja Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) ukazuju na gotovo neprekinut porast napada na novinare, zbog čega je od 2014. godine, u saradnji sa Vladom Srbije i Ministarstvom unutrašnjih poslova, uveden „Sistem ranog upozoravanja“ (Raković, Filipović-Stevanović, 2014), kako bi se napadi mogli pratiti sistematičnije i efikasnije.⁵

Zaštitnik građana založio se krajem 2020. za formiranje jedinstvene baze podataka o svim vrstama napada na novinare, koja bi pored verbalnih i fizičkih napada sadržala i podatke o oblicima ekonomskih pritisaka, ali ova baza još nije formirana.⁶

Imajući u vidu veliki broj pretnji, zastrašivanja i napada na novinare, neadekvatan stepen zaštite izvora informacija i loš socio-ekonomski položaj medijskih radnika, može se zaključiti da **država do sada nije ispunila svoju ulogu u stvaranju pogodnog okruženja za razvoj slobode izražavanja** (Reporteri bez granica 2020,

⁵ Za detaljne podatke o napadima na novinare vidi bazu podataka NUNS 2008–2021. <http://www.bazenuns.rs/srpski/napadi-na-novinare>

⁶ Zoran Pašalić - Ekonomski pritisci na novinare utiču na objektivnost (2020). <https://rs.n1info.com/vesti/a663162-zoran-pasalic-ekonomski-pritisci-na-novinare-uticu-na-objektivnost/>

2019, 2017; Raković, Vukasović, 2018; Evropska komisija, 2020), **a samim tim i uslova za ostvarivanje dostojanstvenih uslova rada novinara i novinarki.**

U zaštiti svojih radnih prava novinari i novinarka u Srbiji se veoma retko odlučuju za sindikalno organizovanje. Prethodna istraživanja pokazala su da je svega 15% novinara u Srbiji sindikalno organizovano (Mihailović i drugi, 2018).

I u ovom domenu situacija u Srbiji je veoma slična evropskoj, gde novinarske organizacije zapažaju da novi radnici ne žele da budu uključeni u kolektivne akcije. **Ove tendencije mogle bi predstavljati ozbiljnu opasnost za buduće podele unutar profesije i za sindikalni pokret** (Brédart, Holderness, 2016).

Poštovanje radnih prava novinara i novinarki tokom vanrednog stanja

Nedavno objavljena istraživanja pokazuju da su radna prava i lična bezbednost novinara dodatno ugrožena od početka pandemije koronavirusa. Tako se u NUNS-ovom istraživanju (Đurić, Filipović-Stevanović, Vasić-Nikolić, 2020) navodi da je tokom prvog talasa pandemije i uvođenja vanrednog stanja doneto više odluka koje su negativno uticale na mogućnost novinara da profesionalno obavljaju svoj posao.⁷ Donošenje i primena propisa kojima je regulisan rad u vreme vanrednog stanja imali su negativan uticaj na ostvarivanje prava na rad pre svega frilensera i doveli su do diskriminacije ovih novinara po osnovu načina angažovanja, čime je prekršen Ustav Republike Srbije koji u članu 60. jemči pravo na rad.⁸ U praksi, **mnogi novinari angažovani po osnovu nestandardnih ugovora nisu mogli da prihvate nove zadatke i poslove niti da završe već ugovorene.** U anketi koju je za potrebe ovog istraživanja NUNS sproveo među svojim članicama, dve petine novinarki i novinara (37,6%) istaklo je nepostojanje dovoljnog broja dozvola za rad (propusnica) tokom zabrane kretanja kao najveći problem za obavljanje novinarskog posla. Istovremeno, **dve trećine anketiranih reklo je da najvećim problemom za rad smatraju zatvorenost institucija za pružanje relevantnih informacija, dok je oko četvrtine njih ocenilo da je to zloupotreba ovlašćenja organa vlasti. Tokom vanrednog stanja porastao je i broj napada na novinare.**

Ukratko, radna i profesionalna prava novinara dodatno su pogoršana tokom vanrednog stanja, a uvedeni propisi doveli su do daljeg ograničavanja u slobodi izveštavanja medija i u ostvarivanju bazičnih prava na rad garantovanih Ustavom. Ovo je imalo posebno negativan uticaj na novinare i novinarka u nestandardnim oblicima rada kojima su usled uvođenja ovakvih pravila bila ugrožena prava na produktivan rad, dostojanstvenu zaradu, sigurnost radnog mesta, socijalnu zaštitu, mogućnost za lični razvoj i jednakost u pristupu prilikama.

⁷ Reč je pre svega o Naredbi o ograničenju i zabrani kretanja lica na teritoriji RS („Sl. glasnik RS”, br. 34/2020), Odluci o zabrani prisustva novinara na konferencijama za štampu Kriznog štaba i Zaključku Vlade o informisanju stanovništva o stanju i posledicama zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS („Sl. glasnik RS” 48/2020)

⁸ „Sl. glasnik RS”, br. 98/2006

MEĐUNARODNI I DOMAĆI PRAVNI OKVIR

Pravo na dostojanstven rad radno angažovanih lica u Srbiji formalnopravno štiti niz međunarodnih i domaćih propisa. Jedan od najvažnijih međunarodnih dokumenata je **Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima**, usvojena 1948. godine, u kojoj se pravo na rad sagledava kao integralni deo korpusa poštovanja ljudskih prava. U Deklaraciji se navodi da svako ima pravo na rad, na slobodan izbor zaposlenja, na pravične i zadovoljavajuće uslove rada i na zaštitu od nezaposlenosti; takođe, da svako, bez ikakve razlike, ima pravo na jednaku platu za jednaki rad; pravednu i zadovoljavajuću naknadu koja njemu i njegovoj porodici obezbeđuje egzistenciju koja odgovara ljudskom dostojanstvu i koja će, ako bude potrebno, biti upotpunjena drugim sredstvima socijalne zaštite. U Deklaraciji se navodi da svako ima pravo da osniva sindikat i učlanjuje se u njega radi zaštite svojih interesa.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine nadovezuje se na Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima i iznosi da „Ideal slobodnog ljudskog bića, oslobođenog straha i bede, može biti postignut samo ako su stvoreni uslovi koji omogućavaju svakome da uživa svoja ekonomska, socijalna i kulturna prava, isto tako kao i svoja građanska i politička prava“. Ovaj akt definiše, između ostalog, pravo na rad, pravo na pravične i povoljne uslove rada i sindikalna prava.⁹

U domaćem zakonodavstvu pravo na dostojanstven rad štiti hijerarhijski organizovan sistem pravnih akata, počev od **Ustava Republike Srbije** koji u članu 60. definiše pravo na rad na sledeći način: „Jemči se pravo na rad, u skladu sa zakonom. Svako ima pravo na slobodan izbor rada. Svima su, pod jednakim uslovima, dostupna sva radna mesta; svako ima pravo na poštovanje dostojanstva svoje ličnosti na radu, bezbedne i zdrave uslove rada, potrebnu zaštitu na radu, ograničeno radno vreme, dnevni i nedeljni odmor, plaćeni godišnji odmor, pravičnu naknadu za rad i na pravnu zaštitu za slučaj prestanka radnog odnosa. Takođe kaže se da se niko tih prava ne može odreći. Ženama, omladini i invalidima omogućuju se posebna zaštita na radu i posebni uslovi rada, u skladu sa zakonom.“¹⁰

⁹ „Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori“, br. 7/71

¹⁰ „Sl. glasnik RS“, br. 98/2006

Pored najvišeg pravnog akta, radno pravo je u domaćem zakonodavstvu regulisano pre svega **Zakonom o radu**¹¹, te nizom drugih zakona i podzakonskih akata.

Pravo na osnivanje sindikata, sindikalno organizovanje i kolektivno pregovaranje predstavljaju tekovine međunarodnog zakonodavstva u oblasti radnih prava koje, između ostalog, štite Evropska socijalna povelja¹², Evropska konvencija o ljudskim pravima¹³ i Povelja Evropske unije o osnovnim pravima.¹⁴

Evropska konvencija o ljudskim pravima (koju je Srbija ratifikovala) i Povelja Evropske unije o osnovnim pravima, koja se u ovom delu na nju poziva, pravo osnivanja sindikata i pridruživanja sindikatima definišu kao specifični deo opšteg prava na slobodu udruživanja. Ista konvencija definiše obavezu država članica (što je status kom Srbija teži) da osiguraju njegovo efikasno uživanje (Brédart, Holderness, 2016).

Pravo na kolektivno pregovaranje garantovano je u Evropskoj socijalnoj povelji i Povelji Evropske unije o osnovnim pravima, a dodatno osnaženo odlukama Evropskog suda za ljudska prava koji je utvrdio je da je ono ključan sastavni deo prava na osnivanje i pridruživanje sindikatima, ustanovljenog članom 11 Konvencije.¹⁵

Povelja Evropske unije o temeljnim pravima dalje definiše da se ona moraju tumačiti u skladu s odgovarajućim konvencijama Međunarodne organizacije rada (eng. *International labour organisation - ILO*) koje su ratifikovale države članice EU (što se dalje odnosi i na države u procesu pridruživanja).

Pravo na sindikalno organizovanje štite Ustav i zakoni Republike Srbije, a detaljno je normirano u Zakonu o radu i bazirano na citiranim međunarodnim dokumentima.

Kratak kritički prikaz usklađenosti domaćeg zakonodavstva sa novijim međunarodnim propisima

Iako zakonodavstvo Republike Srbije nominalno teži usaglašenosti sa međunarodnim i evropskim zakonodavstvom, Evropska unija od Srbije godinama zahteva unapređenje domaćeg prava u oblasti socijalne politike i zapošljavanja, brže prenošenje pravnih tekovina EU i izgradnju kapaciteta za sprovođenje i primenu pravnih tekovina EU u ovoj oblasti (Bradaš, Reljanović, 2019).

¹¹ („Sl. glasnik RS”, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - odluka US, 113/2017 i 95/2018 - autentično tumačenje)

¹² Council of Europe, European Social Charter (Revised), 3 May 1996, ETS 163, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3678.html> [accessed 4 March 2021]

¹³ Council of Europe, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 4 November 1950, ETS 5, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b04.html> [accessed 4 March 2021]

¹⁴ European Union, Charter of Fundamental Rights of the European Union, 26 October 2012, 2012/C 326/02, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b70.html> [accessed 4 March 2021]

¹⁵ Demir & Baykara V. Turkey. App. No. 34503/97. At <http://www.echr.coe.int>. European Court of Human Rights, Grand Chamber, November 12, 2008.

Stručnjaci iz oblasti radnog prava takođe kontinuirano kritikuju nova zakonska rešenja, za koja smatraju da jednostrano pogoduju interesima poslodavaca. Kako navode Bradaš i Sekulović, umesto unapređenja zaštite interesa radnika, u oblasti radnog prava nastavljeni su „trendovi započeti reformom radnog zakonodavstva 2005. godine, a u pravcu dalje liberalizacije i fleksibilizacije radnih odnosa“ (Bradaš, Sekulović, 2018).

I sam proces donošenja pravnih akata iz oblasti radnih prava je sporan. Isti autori konstatuju: „Utvrdjivanje zakonskih predloga često ispoljava brojne manjkavosti, od sprovođenja javne rasprave na netransparentan način do toga da, po pravilu, izostaju analize efekata propisa i usklađenosti sa pravom EU“ (Bradaš, Sekulović, 2018).

Jedno od sve važnijih pitanja u pogledu unapređenja i osavremenjivanja domaćeg zakonodavstva jeste pitanje radnih i socijalnih prava radnika u fleksibilnim oblicima angažovanja. Pomenuta fleksibilizacija i liberalizacija radnog prava doprinosi rastu broja i udela prekarno angažovanih radnika i pogoršanju njihovog položaja. Unapređenje pravne zaštite prekarnih radnika predstavlja pritom preduslov usaglašavanja domaćeg zakonodavstva sa zakonodavnim trendovima Evropske unije, koja značaj ovog pitanja formalno uvažava kroz niz akata¹⁶, a posebno se tiču socijalne zaštite i mogućnosti kolektivnog pregovaranja za samozaposlene u slučajevima kada nacionalno pravo ne dopušta da ih sindikati predstavljaju (Brédart i Holderness 2016), što je slučaj i u Srbiji.

¹⁶ Jedan od primera je Direktiva 91/533/EEC, od 14. oktobra 1991. godine. Javno savetovanje o obavezama poslodavca da obavesti radnike o uslovima koji se primenjuju na ugovor o radu ili radni odnos (tzv. „Direktiva o pisanoj izjavi“)

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A31991L0533>

ISTRAŽIVAČKI PRISTUP

U ovoj studiji polazimo od konceptualnog okvira Agende dostojanstvenog rada koja predstavlja priznati međunarodni standard pravičnog rada, a njene vrednosti su uključene u ključne instrumente Ujedinjenih nacija (UN) o ljudskim pravima i održivom razvoju ili proizlaze iz njih (Ghai 2003, ILO, 2007). Istovremeno ove vrednosti i standardi uključeni su u brojna lokalna zakonodavstva, pa i u srpsko.

U ovoj analizi rad novinara i novinarki prvenstveno sagledavamo kroz prizmu tradicionalnih dimenzija okvira dostojanstvenog rada kao što su dostojanstveno radno vreme, dostojanstvena zarada, bezbednost, socijalna zaštita, socijalni dijalog i karijerni razvoj (ILO, 2007), situiranih unutar šireg konteksta poštovanja profesionalnih prava, pre svega prava na slobodu izražavanja i sa tim povezanih pitanja cenzure i autocenzure. **Dostojanstveno radno vreme** odnosi se na organizaciju rada koja omogućava uspostavljanje ravnoteže između posla i privatnog života. To podrazumeva uređeno radno vreme i dnevni, nedeljni i godišnji odmor, organizovane u celini tako da ne utiču negativno na fizičko i mentalno zdravlje radnika. Agenda definiše **dostojanstvenu zaradu** kao pravičnu naknadu za rad koja omogućava suštinsko blagostanje radnika i njihovih porodica. Pritom, dostojanstvena zarada se ne odnosi samo na osnovne prihode, već se tim načelom zahteva i raspodela dobiti kojom se ne pogoršava nejednakost prihoda između radnika i vlasnika kapitala. **Bezbednost** se u ovoj studiji definiše kao bezbednost i zdravlje na radu, što podrazumeva sprečavanje povreda na radu i profesionalnih bolesti, ali i stresa i nasilja koji ugrožavaju zdravlje radnika i njihovu sposobnost za rad. U ovom specifičnom kontekstu posebna pažnja posvećena je pretnjama bezbednosti novinara i pritiscima na novinare i novinarku i njihove porodice. **Socijalna zaštita** se sastoji od svih mera kojima se obezbeđuje sigurnost prihoda licima suočenim sa nezaposlenošću, bolešću, invaliditetom i starošću, a pored toga i pristup osnovnim socijalnim uslugama. Ova studija je prvenstveno usredsređena na osnovna socijalna i zdravstvena prava (kao što su zdravstvena zaštita, penzija, plaćeni godišnji odmor i naknada za slučaj nezaposlenosti) koja proističu iz uobičajenih ugovora o radu i na stepen informisanosti novinara i novinarki o ovim pravima. Pitanja vezana za aspekte dostojanstvenog rada koji se tiču **razvoja veština i karijere** prilagođena su suštinskoj prirodi rada novinara i novinarki, te su uključila pitanja slobode izražavanja i kvaliteta javnog informisanja. Naposljetku, u Agendi se **socijalni dijalog** definiše kao proces pregovora, konsultacija i razmene informacija između predstavnika države, poslodavaca i radnika.

Istraživanje je koncipirano tako da pored uvida u stanje radnih prava ponudi odgovor na pitanje koliko novinari i novinarke poznaju svoja radna prava, kojim putem se o njima obaveštavaju, šta sami predlažu u korist poboljšanja ovih prava i kako ocenjuju uticaj (ne)poštovanja radnih prava na kvalitet svog rada u obimu i sadržaju.

Ova pitanja su posebno detaljno obrađena u anketnom upitniku i agendi za fokus grupe, budući da su prethodna istraživanja pokazala da novinarke i novinari ne poznaju dovoljno zakone koji ih štite, da postojeće radno zakonodavstvo na neodgovarajući način tretira položaj novinara i novinarki zaposlenih na povremenim i privremenim ugovorima, te da neadekvatna primena radnog zakonodavstva negativno utiče na kvalitet javnog informisanja (Mihailović i drugi, 2015; Jakobi, 2017).

Metodologija

Podaci u ovom istraživanju prikupljeni su korišćenjem osnovnih socioloških metoda: **ankete i razgovora**, odnosno onlajn upitnika i fokus grupa. Prikupljene podatke istraživači su sistematizovali, analizirali i interpretirali kombinujući kvantitativni i kvalitativni pristup.

Tom prilikom je vođeno računa o **prethodnoj teorijskoj obradi** istraživanih problema, a plan istraživanja razrađen je na bazi empirijskih uvida u problematiku.

U svim fazama istraživanja, a naročito u fazi obrade podataka i njihove interpretacije, istraživači su vodili računa o **mogućnosti grešaka** kako sa strane ispitanika tako i sa sopstvene strane.

Istraživanje se može u potpunosti **reprodukovati** u kvantitativnom delu, dok je mogućnost reprodukovanja kvalitativnog dela ograničena.

Pozicija istraživača je pozicija angažovanih istraživača (eng. *invested researcher*): istraživači su i sami novinari sa višegodišnjim iskustvom istraživanja u domenu radnih prava i teorijskim zaleđem u oblasti kritičke teorije.

Upitnik je sadržao standardna pitanja o demografskoj strukturi ispitanika, kao i već pomenuta otvorena i zatvorena pitanja u vezi sa radnim statusom ispitanika, njihovim prosečnim zaradama, radnim vremenom i drugim pitanjima vezanim za ostvarivanje vrednosti Agende dostojanstvenog rada. Upitnik je distribuiran putem elektronske pošte i društvenih mreža u periodu od 23.10.2020. do 9.12.2020. godine. Tokom ovog perioda **115 medijskih profesionalaca validno je popunilo upitnik**.

Kroz razgovor u okviru **fokus grupa** pokušali smo da saznamo kako učesnici ocenjuju stanje svojih radnih prava, koliko ih poznaju, šta smatraju preduslovima za njihovo poštovanje, sa kojim kršenjima radnih prava se najčešće sreću, te koji su njihovi predlozi za poboljšanje informisanosti o radnim pravima i za zaštitu i unapređenje radnih prava. Ukupno je organizovano 5 fokus grupa sa 29 učesnika. Fokus grupe su organizovane onlajn, u decembru 2020.

Tokom istraživanja suočili smo se sa nekoliko ograničenja. Uzorak je bio na dovoljnoj bazi i obuhvatio je novinare i novinarke koji su članovi NUNS-a, ali ne i drugih novinarskih udruženja ili one koji nisu članovi nijednog udruženja. Može se pretpostaviti da su u istraživanju učestvovali novinarke i novinari koji su zainteresovani za temu radnih prava. U fokus grupama su mahom učestvovali ispitanici koji su angažovani u nezavisnim medijima, u kojima je problem finansiranja medija veći, a pritisci uredništva na novinarke i novinare manji, što je svakako uticalo na krajnje rezultate istraživanja.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA – STATUS RADNIH PRAVA PRE IZBIJANJA KOVID-19

U ovom odeljku predstavljeni su rezultati ankete i fokus grupa. Nalazi su grupisani prema dimenzijama Agende dostojanstvenog rada i predstavljeni u širem kontekstu poštovanja profesionalnih prava novinara i novinarki, budući da je reč o međusobno tesno povezanim pravima čije kršenje ima dalekosežne posledice na mogućnost ostvarivanja javnog interesa u medijima. Posebno je osvetljeno stanje radnih prava i medijskih sloboda tokom ovog perioda.

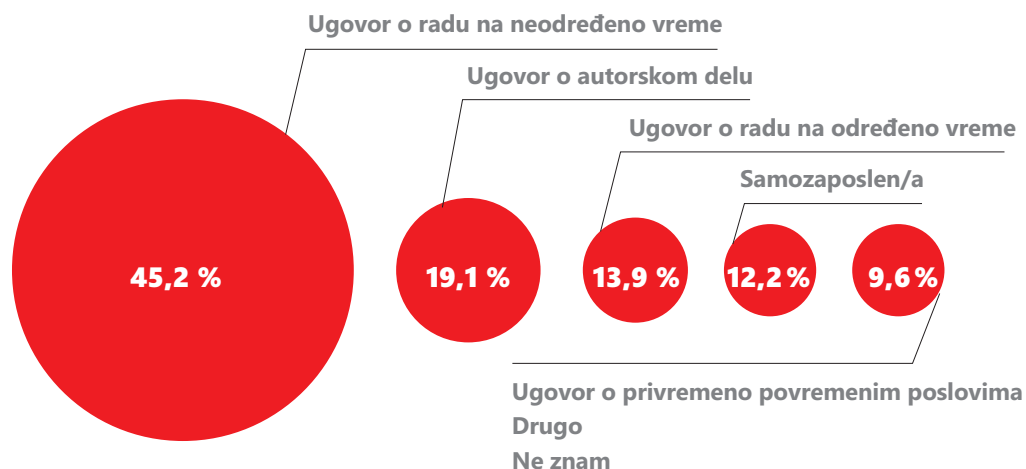
Opšte informacije o ispitanicima u anketi i fokus grupama

Učesnici istraživanja pripadaju svim starosnim grupama, pa je najstariji ispitanik rođen 1949. godine, dok je najmlađa ispitanica rođena 2000. godine. Prosečna starost ispitanika koji su popunili upitnik iznosila je 46 godina. U uzorku je bilo više muškaraca (60,9%) nego žena (39,1%). Kada je u pitanju geografska zastupljenost ispitanika, najveći broj ih je iz Beograda (53%), a ostatak uzorka iz drugih delova Srbije. Struktura učesnika fokus grupa bila je slična ovoj. Ispitanici obuhvaćeni anketom i fokus grupama rade ili su radili u svim tipovima medija (dnevne novine, nedeljne novine, onlajn mediji, televizija, video produkcija, radio i novinske agencije) i vlasničkim formama (privatni mediji/javni servisi).

Radno-pravni status, radno vreme, zarade i socijalna zaštita

U ovom odeljku izložimo rezultate ankete vezane za kvalitet ugovora, radno vreme i zaradu. Takođe, na osnovu otvorenih odgovora iz ankete i fokus grupa, izložimo nalaze vezane za faktore koji utiču na poštovanje radnih prava kao što su vlasnički status medija i mogućnost kolektivnog organizovanja.

Ugovori. Ukupno 85,2% ispitanika reklo je da je u trenutku ispitivanja bilo angažovano u medijima, dok ostatak nije radio. **Nešto manje od trenutno angažovanih ispitanika (45,2%) reklo je da ima ugovor o radu na neodređeno vreme**, njih 13,9% ima ugovor o radu na određeno vreme, dok 19,1% radi preko ugovora o autorskom delu, a 12,2% je samozaposleno. Osim ovih velikih grupa odgovora, **neki od ispitanika rekli su da rade na volonterskoj bazi ili pomažu kao penzionisana lica (Grafik 1).**

Grafik 1. Odgovori na pitanje: Na osnovu kog ugovora ste radno angažovani?

Radni sati. U proseku ispitanici rade 39 sati nedeljno, što odgovara standardu dostojanstvenog rada koji podrazumeva 40-časovnu radnu nedelju. Ipak, kada se pogleda prosečno radno vreme u korelaciji sa tipom medija u kojima rade i tipom ugovora, primećeno je da zaposleni angažovani putem ugovora o autorskom delu u onlajn medijima često imaju kraće radno vreme, ali i znatno nižu zaradu u odnosu na druge medijske profesionalce kojima u proseku radna nedelja traje nešto duže.

Zarada. Na osnovu 102 odgovora na pitanje o približnoj visini primanja, dobili smo podatak da je **prosečna mesečna visina primanja 53.156 dinara neto, što je ispod prosečne zarade** za oktobar 2020, koja je u Srbiji iznosila 60.109 dinara neto (RZS, 2020).

Poštovanje radnih prava i vlasnička struktura medija. Sudeći po odgovorima ispitanika obuhvaćenih fokus grupama, **radna prava se ne poštuju u istoj meri u privatnom i javnom sektoru.** „Kada su radna prava u Srbiji u pitanju, postoje dva paralelna univerzuma – jedan u privatnom, a drugi u državnom sektoru, odnosno u javnim službama. To se u principu reflektuje i na medije“, smatra jedan od učesnika fokus grupa.

Iako, kako kažu naši ispitanici, „nije ni u javnom sektoru sve idealno“, ipak su njihova prava veća nego kod onih u privatnom sektoru. „Čak i kada ste za stalno zaposleni u privatnom sektoru, najviše na šta možete da računate su ona minimalna prava koja vam daje Zakon o radu“, naveo je jedan od učesnika radne grupe.

Učesnici smatraju da su **medijski profesionalci zaposleni u javnim servisima u sigurnijem položaju i zbog toga što su njihova radna prava dodatno zaštićena kolektivnim ugovorima** i da uživaju različite pogodnosti, na šta zaposleni u privatnom sektoru retko mogu da računaju.

Ipak, i u medijima u javnom vlasništvu odnos prema honorarnim saradnicima i ljudima koji su angažovani preko agencija za iznajmljivanje radnika razlikuje se u odnosu na ljude koji imaju standardne ugovore. Kao što ćemo kasnije videti, to se posebno ispoljilo tokom pandemije kovid-19.

Položaj **onih koji su angažovani po osnovu ugovora o privremenim i povremenim poslovima** (PP ugovorima) opisan je kao veoma nepovoljan. Učesnici fokus grupa su na osnovu svog aktuelnog ili ranijeg iskustva, kada su bili angažovani na ovaj način, **posvedočili da su bili u situaciji da im se zarade smanjuju ispod zakonski određenog minimalca.**

Oni su rekli da se PP ugovori u pojedinim redakcijama koriste i za namerno prikrivanje poslova na kojima su radnici angažovani. „Znači, ako si snimatelj, piše ti čistač, obezbeđenje ili tako nešto, za šta mislim da je stvarno kriminal“, rekao je jedan od učesnika fokus grupe.

Veliki broj učesnika fokus grupa samoinicijativno je skrenuo pažnju na **porast udela nesigurno zaposlenih među novinarkama i novinarima, uključujući tu honorarno angažovane, angažovane po osnovu ugovora o delu i angažovane preko agencija.** Prema njihovom svedočenju, mnogi mediji više i ne zapošljavaju ljude na neodređeno, već isključivo honorarno, a velike medijske kuće novinare sve češće angažuju preko agencija za iznajmljivanje radnika. Tako je na primer jedan učesnik fokus grupe primetio sledeće: „Tokom poslednjih 4 do 5 godina je to masovno, vi nemate dopisnika koji je zaposlen na neodređeno vreme u velikim televizijama ili većim medijskim kućama. Ili je honorarno ili je, još češće, preko agencije.“

Ukratko, medijske radnice i radnici su sve češće angažovani u nestandardnim oblicima rada, preko autorskih ugovora, agencija ili kao samozaposleni. Ovaj trend prisutan je kako u privatnim tako i u medijima u javnom vlasništvu. Ipak, situacija u ovim drugim je i dalje značajno povoljnija a prava zaposlenih su bolje zaštićena, posebno tamo gde postoji mogućnost zaključivanja kolektivnih ugovora. Status novinara i novinarki angažovanih preko PP ugovora je jednako loš, bez obzira na tip vlasništva medija. Većina naših ispitanika najčešće uživa dostojanstveno radno vreme, ali oni sa prekarnim ugovorima imaju nedovoljan broj radnih sati i sledstveno manje su plaćeni. Bez obzira na tip ugovora, novinari i novinarkе susreću se sa nižim i nedostojanstvenim zaradama. S obzirom na to da nivo i obim prava socijalne i zdravstvene zaštite proizlaze iz tipa ugovora, može se reći da raste broj medijskih profesionalaca sa suženim pravima u ovoj oblasti.

Bezbednost i zdravlje novinara i povezana pitanja cenzure, autocenzure i karijernog razvoja

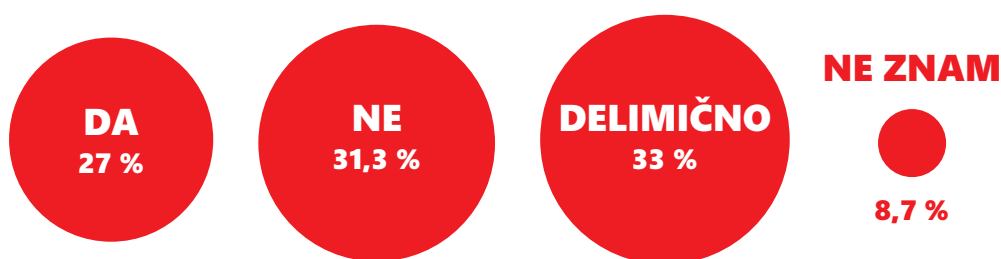
Ovaj odeljak bavi se bezbednošću novinara pre svega iz ugla stalnih pritisaka na medijske profesionalce, koji dolaze iznutra i od spoljašnjih faktora, njihovim uticajem na zdravlje novinara (stres i frustracije), kao i na posledice ovih pritisaka na karijerni razvoj novinara, u širem smislu shvaćen kao mogućnost za uživanje profesionalnih sloboda.

Od ukupnog broja ispitanika u anketi, više od polovine (53%) je u nekom trenutku trpelo pritiske na poslu. Među njima su pomenuti: **mobing, politički pritisci, pritisci usled obima posla, cenzura, pretnje otkazom i smanjenjem plate.**

Jedan od učesnika fokus grupa je posvedočio da pojedini vlasnici prete novinarima „koji pisanjem izađu iz okvira očekivanog“ i izneo mišljenje da i sami vlasnici to rade „iz straha“ od lokalne vlasti.

„Ima dosta ljudi koje poznajem koji rade u tim redakcijama i na portalima koji su bliski vlasti i oni znaju da vlada neko pravilo da ne sme ništa da se pusti što ima bilo kakvu kritiku prema vlasti i to se zna da nema od toga više ništa i svi su digli ruke i rade tamo isključivo za pare i u klik.“

Kada je u pitanju cenzura, 14,8% ispitanika u anketi je mišljenja da se u njihovom mediju primenjuje cenzura, dok 30,4% misli da se cenzura primenjuje samo delimično, a 53% ispitanika misli da nema cenzure u mediju u kome rade (Grafik 3).

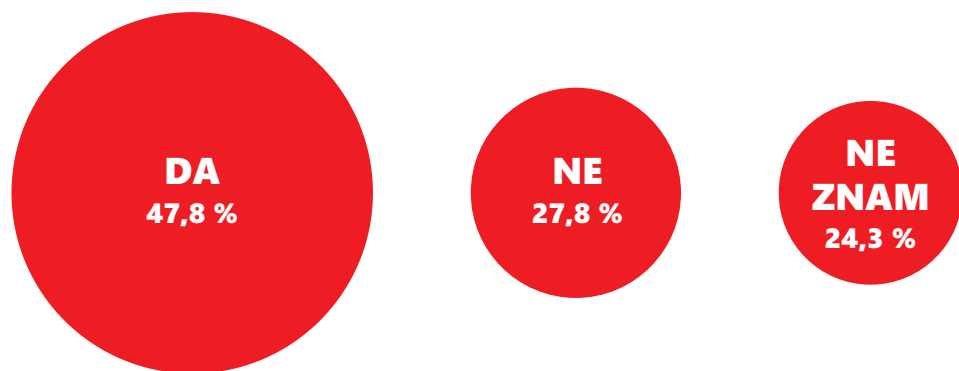
Grafik 2. Odgovori na pitanje: Da li u vašem mediju postoji autocenzura?

Pritom, ispitanici tvrde da je u medijima u kojima rade autocenzura češća od cenzure. Tako 27% ispitanika misli da u mediju za koji rade postoji autocenzura, 33% da postoji delimična autocenzura, njih 8,7% odgovara da ne zna, dok jedna trećina (31,3%) misli da u mediju za koji rade ne postoji autocenzura.

Pitanja cenzure i autocenzure blisko su povezana sa mogućnošću razvoja karijere ali i pitanjima slobode izražavanja i kvaliteta javnog informisanja.

Većina učesnika fokus grupa smatra da pritisci i nepoštovanje radnih prava ne utiču neposredno na kvalitet medijskog sadržaja zato što su novinarke i novinari spremni da žrtvuju radna prava u korist očuvanja profesionalnih standarda i slobode izražavanja.

To potvrđuju rezultati upitnika. Na pitanje da li bi odustali od teme istraživanja usled pritiska na poslu, 71,3% ispitanika je odgovorilo da ne bi, dok bi odustalo 9,3% ispitanika. Grafik 4 pokazuje da bi 47,8% ispitanika pristalo na nižu zaradu zarad veće autorske slobode, dok 27,8% medijskih profesionalaca ne bi pristalo na takve uslove.

Grafik 3. Odgovori na pitanje: Da li biste pristali na nižu zaradu zarad veće autorske slobode?

U skladu sa tim su i odgovori učesnika fokus grupa. Većina njih se izjašnjava da lično poštuje profesionalne standarde bez obzira na uslove rada i smatra da su druge kolege dužne da čine isto: „Mislim da to delom zavisi od kolektiva, ali najviše od osobe. I kad sam radila u najgorim uslovima, to nije mnogo uticalo na mene, zato što sam bila lično motivisana da radim i da stvaram. To mogu da tvrdim i za sve svoje kolege.“

Jedan od vidova otpora na pritiske je i svesna odluka novinara i novinarki da rade u težim materijalnim uslovima, ali u redakcijama u kojima se ne dovodi u pitanje njihova profesionalna etika:

„Ja se borim protiv toga da se nađem u situaciji da se autocenzurišem time što radim još dva posla. Imamo minimalac, ali neću sebi da dozvolim da se posle trideset godina radnog staža potpišem na nešto što je neprofesionalno i neetički napisano“, kaže jedna od učesnica fokus grupe.

Još jedan komentar učesnika fokus grupe otkriva tesnu međuzavisnost visine zarade, pritisaka na novinare i razvoja karijere.

„Mi svi primamo iste plate; kada su malo veće od minimalca, svima su veće, kada su minimalac, svima je i to... i uređivačka politika je naša, ne meša nam se vlasnik... Kada kažem da je to naša sigurna kuća, to znači da mi prihvatamo da radimo tu bez toga da tražimo neka sopstvena prava. Znači, radili smo godinu dana bez plate da bismo isplatili neke dugove koji su nam ostali iz starih vremena, nemamo dodatke za topli obrok, nemamo ništa mimo tih plata. Radimo, naravno, 24 sata dnevno. Ima nas jako malo i praktično ne postavljamo pitanje iako znamo šta bi sve moglo da nam pripadne po Zakonu o radu i šta su sve naša prava. Pitanja ne postavljamo jer ako ih postavimo, a da ne možemo da i realizujemo, na neki način ne možemo da sačuvamo taj naš mali medij.“

Značajan deo učesnika fokus grupa se saglasio sa tim da su mnoge redakcije u sličnoj situaciji i da svesno žrtvuju deo svojih radnih prava da bi se sačuvao medij, a sa njim i uređivačka i autorska sloboda:

„Cenzura, autocenzura je veoma veliki problem u medijima Srbije. Odgovoran rad u medijima, kako god da su registrovani, postaje aktivistički rad. Nismo svi naravno mediji civilnog društva, ali svi imamo neki takav stav. To štiti od cenzure, ali i istovremeno vodi u konstantan stres i jedan užasno anksiozan život. Život rizičan po sopstveno zdravlje i rizičan po budućnost, jer ne znamo dokle će opstati kao medij.“

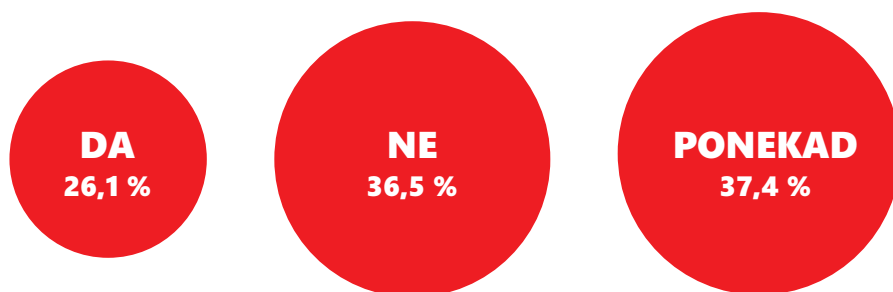
Odnos prema novinarima koji krše profesionalne standarde kreće se od razumevanja ljudi koji podlegnu pritiscima zbog egzistencijalne nužde do naglašavanja odgovornosti kolega koji srozavaju standard profesije. Učesnici fokus grupa ističu da je podleganje pritiscima nekada rezultat toga što njihove kolege „pristaju na svakakve ugovore jer nemaju izbora“ i konstatuju da je najveći deo medijskih radnika pod pritiskom da profesionalne standarde podredi egzistencijalnoj nuždi. „U Srbiji smo navikli na nepravdu i zarad preživljavanja smo spremni da pristanemo na sve“, smatra jedan od učesnika, dok drugi dodaje da „kada se nađeš u situaciji da budeš tri meseca bez posla, počćeš da se pitaš da li bi ipak pristao da odeš da za male pare pričaš svašta“.

Pojedini sagovornici ipak napominju da nije svim medijskim radnicama i radnicima podjednako stalo do profesionalnih standarda i etike. Takvim medijskim profesionalcima je, kako smatraju učesnici fokus grupa, lakše manipulirati: „Možda su ranije radili u firmi gde nije bilo para i sada je sve bolje samo da ima para.“

Neki od učesnika fokus grupa ističu da su **mladi novinari posebno skloni da lako podlegnu pritiscima jer postoji diskontinuitet u prenošenju zanata i poštovanja profesionalnih standarda između starijih i mlađih generacija novinara**, što olakšava urušavanje standarda.

I u našoj anketi, kao i u nekim prethodnim istraživanjima (Strategic Marketing 2007; Mihailović i drugi, 2015), **novinari potvrđuju da izlaz vide u napuštanju profesije usled lošeg ekonomskog položaja ili pritisaka na poslu.** O ovom prvom razmišlja ili povremeno razmišlja 26,6% i 37,4% ispitanika respektivno, dok njih 36,5% ne vidi loš ekonomski položaj kao razlog za napuštanje novinarstva. Pritisci na poslu su razlog zbog kojih 13,9% medijskih profesionalaca razmišlja da napusti profesiju, a 20,9% to čini ponekad. Najveći broj ispitanika, odnosno njih 65,2%, ne razmišlja o napuštanju novinarstva zbog pritiska na poslu. Ipak, „Svako ko je mogao otišao je iz medija, mi već tri godine tražimo mladog novinara i ne možemo da nađemo“, kaže jedna učesnica fokus grupe.

Oko 47% njih napustilo bi novinarstvo zarad bolje plaćene profesije, dok 22,6% nije sigurno, a 30,4% ne vidi ovo kao razlog za napuštanje trenutne profesije.

Grafik 4. Odgovori na pitanje: Da li razmišljate o napuštanju novinarstva zbog lošeg ekonomskog položaja?

Veliki broj učesnika fokus grupa smatra da iskusni medijski radnici kojima je stalo do odbrane medijskih sloboda napuštaju profesiju zbog teških uslova rada. „Sve što je vredelo u novinarstvu je pobeglo“, zaključuje jedna od učesnica. „To je naša tragedija.“

Da zaključimo, novinari i novinarke trpe konstantne pritiske kako unutar redakcije tako i izvan nje. Mnogi novinari radije biraju da se odreknu određenih prava, uključujući dostojanstvenu zaradu, dostojanstveno radno vreme i pravo na punu socijalnu zaštitu da bi zaštitili svoje pravo i pravo svoje redakcije na slobodu izražavanja i ispunjavanje javnog interesa. Ovo ima uticaja i na karijerni razvoj jer novinari i novinarke pre svega biraju medij koji je „sigurna kuća“ koja im omogućava da zadrže svoje profesionalno dostojanstvo i ugled. U takvim uslovima prilike za bolju zaradu i vertikalno napredovanje su od sekundarne važnosti. Ispitanici imaju ambivalentan stav prema kolegama koje su podlegle cenzuri i autocenzuri i navode da se to dešava ili zbog egzistencijalne ugroženosti ili usled nedostatka profesionalne etike. Posledica ovakvog stanja je da izvestan broj novinara razmišlja o napuštanju profesije bilo zbog ekonomskih ili profesionalnih pritisaka i o prelasku u drugu, bolje plaćenu profesiju. Ipak, moglo bi se reći da novinari i novinarke najčešće ostaju verni svojoj profesiji i opstaju u njoj uprkos izazovima sa kojima se suočavaju.

Sindikalno organizovanje i socijalni dijalog

Dve trećine ispitanika (66,1%) kažu da su angažovani na poboljšanju svojih radnih prava ali pre svega kroz članstvo u profesionalnim udruženjima. Od ukupnog broja ispitanika, njih 78,3% su članovi nekog od novinarskih udruženja, a samo 19,1% nekog sindikata. Ovo je, između ostalog, rezultat nepostojanja sindikalnog delovanja u medijima. Tako 77,4% ispitanika odgovara da u njihovom mediju ne postoji sindikat, dok 7,8% njih ne zna da odgovori na ovo pitanje. **Gotovo jedna petina ispitanika (18,3%) rekla je da u njihovom mediju postoje prepreke za sindikalno organizovanje ili zabrana sindikalnog organizovanja.**

„Znate da je u nekim velikim medijima u Beogradu zabranjeno sindikalno organizovanje. U gomili medija pri zapošljavanju, i to nisu samo prorežimski

mediji, imate klauzulu da ne smete sindikalno da se organizujete, što je jako problematično jer nemate nikog da štiti vaša prava. U nekim medijima su uspeli da cela redakcija uđe u sindikat, iako je isti vlasnik. Manja je redakcija, 17-18 ljudi i uspeli su barem malo da se zaštite. Kada bi bolje funkcionisali i ispoljavali solidarnost, sindikati većih glasila bi mogli da zaštite interese veoma malih. Štrajkovi i protesti većih bi ukazali i na probleme malih.”

Jedna od važnih prepreka za sindikalno organizovanje jeste sve veći broj medijskih radnika zaposlenih po osnovu nestandardnih ugovora, koji po važećem zakonu nemaju pravo na sindikalno organizovanje. Takođe jedna od prepreka je i odredba Zakona o radu koji propisuje minimalne uslove za registrovanje sindikata (član 218). U lokalnim medijima radi mali broj zaposlenih, „a tada i ne možete da imate sindikat”. „Šta mogu 3 novinara na minimalcu, koji ako dobiju otkaz ne mogu da izdržavaju porodice? Mogu samo da trpe... Strašno je”, kaže jedan učesnik fokus grupe. U pojedinim redakcijama i nema stalno zaposlenih.

„Priča o sindikalnom organizovanju kod medijskih profesionalaca meni u ovom trenutku zvuči kao čista utopija. Srbija ima oko 2000 registrovanih medija i oko 1500 aktivnih. Nama su problem ovakvi kao ja. Ja sam 4-5 godina sama bila jedan portal. Takvih je prepuna Srbija.”

To je i jedan od razloga zbog kojeg se od svih ispitanika, njih 27% u nekom trenutku obraćalo za pomoć jednom od udruženja novinara, a tek 7% sindikatima.

Mnogi sagovornici iskazali su stav da je postojanje i aktivnost sindikata preduslov poštovanja radnih prava zaposlenih. Učesnici fokus grupa iz redakcija javnog servisa u kojima postoji sindikat i gde je potpisan kolektivni ugovor kažu da im članstvo u sindikatu omogućava da ostvare svoja radna prava: da imaju redovna mesečna primanja, naknade za prekovremeni rad, rad vikendom i tokom praznika, te slobodne dane za porodične obaveze; plaćen godišnji odmor i porodijsko odsustvo, regres, topli obrok i plaćene putne troškove. Oni takođe imaju pravo da po dogovoru vrše „preraspodelu radnog vremena”, tako da oni koji rade prekovremeno nakon toga mogu da uzmu slobodne dane ili naknadu za prekovremeni rad. Oni uživaju sve pogodnosti zdravstvenog, socijalnog i penzionog osiguranja, te niz drugih pogodnosti na nivou medija.

Učesnici fokus grupa koji su zaposleni u javnim servisima ističu da je ovakav njihov položaj rezultat činjenice da je rad javnog servisa regulisan posebnim zakonima i da u njihovim medijima postoji duga tradicija sindikalnog organizovanja. U ovim medijima funkcionišu četiri sindikata, od čega su tri reprezentativna, a kolektivni ugovor se uglavnom potpisuje bez većih problema jer je poslodavac, smatraju, „navikao da pregovara sa sindikatima”.

Pozitivna iskustva sa sindikatima navode i pojedini učesnici fokus grupa iz medija u privatnom vlasništvu. Neki od njih su naglasili da njihov medij ne bi postojao da pre nekoliko godina nisu formirali sindikat. Pojedini učesnici naglašavaju da je dobro i važno to što sindikati nude pravnu pomoć i smatraju da je to bilo presudno u rešavanju nekoliko sporova.

Manji deo učesnika je iskazao mišljenje da su sindikati beskorisni kada je u pitanju

sistemske popravljaju položaja novinara jer se ne bave zaštitom radnih prava novinara i novinarki. Pojedini sagovornici istakli su da u njihovim medijima mogućnost sindikalnog organizovanja ne bi dovela do unapređenja njihovih radnih prava jer je firma u kojoj rade „u toliko lošoj ekonomskoj situaciji da sindikat ne bi mogao da ima nikakvu ulogu osim da kolektivno damo otkaz“.

Pojedini učesnici fokus grupa insistirali su na vezi između uslova na tržištu u kojima posluju mediji i mogućnosti delovanja sindikata:

„Što se tiče Medijske strategije, samo prvi deo se bavi položajem novinara, a jedan deo se bavi upravo ovim što si ti (...) pomenuo, a to je tržište, obezbeđivanje fer i transparentnog medijskog tržišta... Samim tim bi i radna prava novinara bila bolja, podstiče se snažno sindikalno organizovanje, što ja ne mislim da je u direktnoj suprotnosti sa tržištem i vlasništvom, već samo daje jednu sigurnost radnicima koji rade u datoj industriji.“

Deo učesnika ispoljio je i sumnju u to da su velike sindikalne centrale dovoljno zainteresovane da se bave problemima medijskih radnika: „Osamnaest godina sam u medijima i o ovome se pričalo pre osamnaest godina; nisam sigurna da su mediji velikim sindikatima uopšte interesantni.“

Ukratko, veoma mali broj novinara obuhvaćen je sindikalnim organizovanjem. Ono je najčešće zastupljeno u javnim servisima gde sindikati imaju dugu tradiciju i uspostavljen dijalog, a veoma retko u privatnim medijima. Dodatni izazovi u sindikalnom organizovanju karakteristični za medijski sektor su male redakcije koje ne mogu da ispune zakonski osnov za registrovanje sindikata. Takođe, u medijima koji su u teškom ekonomskom stanju, sindikalni pregovori ne bi mogli dovesti do poboljšanja u poštovanju radnih prava s obzirom na to da ih poslodavac uskraćuje usled nemogućnosti da ih poštuje. Mnogi medijski profesionalci na prvo mesto stavljaju slobodu izražavanja koju im daju njihovi mediji, te svesno žrtvuju svoja radna prava. Otuda mediji koji su u ovakvom položaju ne predstavljaju posebno pogodno tle za sindikalno organizovanje. Uprkos tome, primeri uspešnog sindikalnog organizovanja navode na zaključak da je ono veoma poželjno. Zbog nedostatka sindikalne organizovanosti, novinari i novinarka se za pomoć obraćaju profesionalnim udruženjima od kojih često očekuju da istovremeno štite i njihova radna i profesionalna prava.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA – KOVID-19 I RADNA PRAVA MEDIJSKIH RADNIKA I RADNICA

U ovom odeljku izlažemo rezultate istraživanja vezane za poštovanje radnih prava od početka pandemije. S obzirom na specifičnosti rada tokom pandemije, obrađena su pitanja zarada, rada od kuće i radnog vremena i posebno pitanja vezana za bezbednost na radu.

Ugovori i povezana radna prava tokom pandemije

Većina ispitanika (71,3%) ocenila je da je status njihovih radnih prava tokom pandemije ostao nepromenjen, dok 21,7% misli da se on pogoršao, a 7% da je došlo do poboljšanja.

Pojedini učesnici fokus grupa smatraju da objašnjenje za ovakav razvoj događaja leži u činjenici da su se i vlasnici medija našli u nepoznatoj situaciji, koju možda još ne umeju da iskoriste: „Vlasnici medija još uvek nisu sigurni koliko smeju da reaguju u smislu kršenja ionako niskih radnih prava zato što su dobili pomoć od države, tj. od naših para iz budžeta.”

Ipak, **prekarno zaposleni su se suočili sa specifičnim problemima**. Kada bi se, primera radi, osoba angažovana po osnovu već pomenutih PP ugovora zarazila koronavirusom i otišla kod lekara, stvarao se niz problema. Jedan od njih je i to što su tako angažovani radnici morali da se sami prijavljuju u socijalno tokom pandemije, rizikujući svoj i živote drugih u prostorijama u kojima su čekali red za prijem. „Lekar vam ne može odobriti bolovanje jer niste u radnom odnosu. Za te dane što niste na poslu – jer ne bi bilo kulturno da odete i zarazite sve ostale, je l – morao se pronaći način za pravdanje.” *Benevolentne uprave*, objašnjava jedan od učesnika, to su formalno vodile kao rad od kuće, što je predstavljalo spas za radnike kojima se tako nije smanjivao „ionako mali prihod”.

Iskustva i saznanja učesnika ukazuju na to da je **sudbina prekarno zaposlenih od izbijanja pandemije u velikoj meri zavisila od dobre volje nadređenih, uglavnom vlasnika medija, te finansijskih mogućnosti redakcije** (kada je reč o otkazima). Tako na primer mnogima koji su bili angažovani na ovom tipu ugovora, posle završetka vanrednog stanja oni nisu produženi. Učesnici fokus grupa su ocenili kao specifičnu nepravdu to što se redakcija o kojoj je reč, po njihovom sudu, tokom

vanrednog stanja upravo najviše i oslanjala na rad onih koji su kasnije zbog mera štednje ostali bez angažmana: „Želim da kažem da su (u tim medijima, prim.aut.) najviše stradali oni koji su i najviše radili.“

Radno vreme i pandemija

Pandemija kovid-19 uticala je na izmenjen režim rada medijskih profesionalaca. Na pitanje da li se obim njihovog posla/angažovanja povećao od početka pandemije, 47% ispitanika odgovorilo je da se povećao, 27% da je ostao isti i 26,1% da se obim posla nije mnogo povećao.

Veliki broj učesnika fokus grupa naveo je da su novinari bili preopterećeni od početka pandemije. Neki su to opisali kao užasan i iscrpljujući period u kom se nije znalo koliko traje radno vreme i „postoji li ono uopšte“.

Ipak, mnogi za to ne krive nadređene, nego sticaj okolnosti. Deo ispitanika je, zanimljivo, dodao da ima subjektivni utisak da se njihov položaj tokom pandemije čak i poboljšao jer su imali više posla. **Povećanje obima posla oni tumače kao poboljšanje radnih prava u smislu prava na rad.** U pitanju je deo učesnika koji su istovremeno prijavili da sa svojim redakcijama imaju korektan odnos: da mogu da biraju svoju satnicu, dogovaraju se sa urednicima oko izbora i obrade teme, nisu bili pod pritiskom da rade više nego što su želeli i honorari im nisu kasnili.

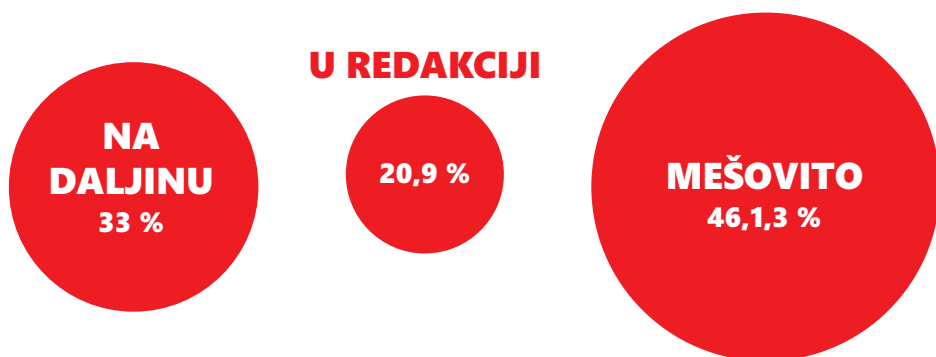
Zarade tokom pandemije

Na pitanje: Da li su kao posledica pandemije u vašem mediju smanjena lična primanja, **77,2% ispitanika je odgovorilo da nisu**, njih 10,5% nije znalo, a 12,3% je odgovorilo da su primili umanjena primanja.

Takođe, **11,4% ispitanika navelo je da je u mediju za koji rade bilo otpuštanja radnika i radnica od početka pandemije, a da su kao razlog navedene mere štednje usled posledica pandemije.** Kao ilustraciju kršenja radnih prava sagovornici u fokus grupama naveli su slučajeve da se **u pojedinim privatnim medijima od angažovanih zahtevalo da vrate deo novca koji su dobili na ime pomoći tokom pandemije.**

Bezbednost na radu i finansiranje troškova rada od kuće tokom pandemije

U trenutku popunjavanja upitnika 33% ispitanika je usled pandemije kovid-19 radilo van redakcije, njih 20,9% u redakciji, a 46,1% mešovito (Grafik 5). **Većina od 70,4% ispitanika smatra da im je medij u kojem rade omogućio bezbedne uslove za rad tokom pandemije**, ali ostaje i dalje veliki broj ispitanika (16,5%) koji smatraju da nisu imali odgovarajuće uslove za rad.

Grafik 5. Odgovori na pitanje: Da li radite na daljinu ili i dalje radite u redakciji?

Među učesnicima fokus grupa nije bilo onih koji bi se požalili na to da su prisilno upućivani na teren, a većina je mogla da radi od kuće: „Dugo sam agencijski dopisnik, što podrazumeva i aktivnosti u 2 sata noću – pukla bomba, kreni. Zato smo se organizovali da radimo i od kuće, a sastanke redakcije imamo po kaficima. Oko pandemije se insistira na oprezu, ljudi su najvažniji.”

Jedan učesnik fokus grupe je ovako opisao organizaciju rada u svojoj redakciji:

„Uglavnom se bavimo video-produkcijom i radimo kod kuće. Od početka pandemije preneli smo računare, programi za montažu su u njima, nije neophodan internet. Tokom leta, kada je bilo manje obolelih, kolegice sa decom su nastavile rad od kuće. Problem je što ne možemo da radimo zajedno u produkciji, u režiji. Naše radno vreme je ionako po ceo dan, biramo: kuća – kancelarija, sama radna prava nisu mnogo ugrožena, ali rad je ovako, u izolaciji, neprirodan.”

Ipak, po svedočenju učesnika fokus grupa, **u pojedinim medijima se dešavalo da novinari budu upućeni na rad od kuće bez pismenog rešenja**. Oni naglašavaju da je pismeno rešenje izostajalo čak i kada su ga eksplicitno zahtevali od nadređenih. Isti učesnici su konstatovali da su u takvim slučajevima podozrevali da je pandemija iskorišćena kao izgovor da budu poslani na rad od kuće da tokom vanrednog stanja ne bi mogli slobodno da izveštavaju o događanjima i da bi, možda, kasnije bili lakše i otpušteni. U konkretnim slučajevima (još) nije došlo do otkaza, tako da se ne može sa sigurnošću tvrditi da su bojazni učesnika bile opravdane.

Oko polovine (53,5%) ispitanika koji rade van redakcije ili mešovito reklo je da im **medij nije obezbedio osnovna sredstva za rad** (internet, telefon, kompjuter, štampač), njih 19,2% da su im ova sredstva samo delimično obezbeđena, a 27,3% smatra da su im obezbeđena sva neophodna sredstva za rad. Na sledeće otvoreno pitanje: Šta vam je od opreme/sredstava za rad firma obezbedila, najčešći odgovori su sledeći: telefon, laptop i internet. Ipak, **najčešći odgovor je bio da moraju da koriste svoju opremu**.

Što se tiče snabdevanja dezinfekcionim sredstvima i maskama, **deo sagovornika u okviru fokus grupa se izjasnio da je bio uredno snabdeven, dok je drugi deo kon-**

statovao da održavanje višeg nivoa higijene u poslovnim prostorijama „nije bilo moguće“, te da im poslodavci nisu obezbedili dezinfekciona sredstva i maske.

U retke primere dobre prakse spadaju slučajevi da je **firma plaćala testiranje zaposlenih** koji posumnjaju da su zaraženi koronavirusom. Tim povodom je jedan od učesnika prokomentarisao da on možda i ne razmišlja dovoljno o radnim pravima jer su njemu osigurana.

Učesnici fokus grupa uglavnom nisu prijavljivali viši nivo stresa usled pandemije, u odnosu na već postojeći nivo anksioznosti koji osećaju i u regularnim uslovima. Jedan deo medijskih radnika rekao je da njihovom psihološkom miru u sličnim situacijama doprinosi saznanje da imaju pristup pravnoj pomoći preko sindikata čiji su članovi.

Sindikati za vreme pandemije

Prisustvo sindikata i postojanje kolektivnog ugovora pokazalo je dobre strane i za vreme pandemije. Tako su učesnici fokus grupa posvedočili da su u jednoj od redakcija u kojoj su aktivni sindikati, tokom vanrednog stanja usvojene izmene kolektivnog ugovora, tako da se zaposlenima u samoizolaciji i onima koji obole od covid-19 isplaćuje nadoknada za bolovanje u iznosu od 100% plate.

Međutim, ni prisustvo sindikata ni kolektivni ugovor, koji štite stalno zaposlene, tokom pandemije nisu mogli da pomognu radnicima bez ugovora o radu. Kao što smo već rekli, **veliki broj prekarnih radnika je dobio otkaz u javnom servisu kada je država smanjila budžet javno finansiranim medijima, uprkos tome što su ostali zaposleni i sindikati protestovali protiv toga.**

Ukratko, pandemija je dovela do daljeg pogoršanja u poštovanju radnih prava i ekonomskog položaja dela novinara i novinarki. To je pre svega slučaj sa onim medijskim profesionalcima koji su na PP ugovorima i koji su svoja prava na zdravstvenu zaštitu i bolovanje ostvarivali zahvaljujući dobroj volji vlasnika medija koji su nalazili načine da ove novinare vode kao da rade od kuće, dok su zapravo bili bolesni. Ipak, ovi novinari i novinarkе su se pre svih drugih našli na udaru otkaza usled štednje koju su vlasnici medija uveli zbog smanjenih prihoda ili smanjenja pomoći države. Delu novinara su takođe umanjene uobičajene zarade, a poseban primer kršenja radnih prava je obavezivanje novinara da vlasnicima vrate deo zarada koji su dobili u sklopu paketa pomoći koje je Vlada Srbije odobrila svim privrednim subjektima. Pritom, oko polovine novinara izjavilo je da im se obim posla tokom pandemije dodatno povećao. Specifični primeri kršenja radnog prava tokom pandemije odnose se i na upućivanje na rad od kuće bez pisanog rešenja ili aneksa ugovora, propuštanje poslodavca da radnicima obezbedi sredstva za rad i/ili nadoknadi troškove korišćenja sopstvenih sredstava u radu od kuće (kompjutera, telefona/ interneta), što je propisano Zakonom o radu u članovima 42 i 44¹⁷. Takođe, manji broj vlasnika medija obezbedio je radnicima maske i dezinfekciona sredstva, a samo retki su pokrivali troškove testiranja medijskih profesionalaca na kovid-19.

¹⁷ „Sl. glasnik RS“, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - odluka US, 113/2017 i 95/2018 - autentično tumačenje

REZULTATI ISTRAŽIVANJA – INFORMISANOST NOVINARA I NOVINARKI O RADNIM PRAVIMA I MOTIVI ZA ORGANIZOVANJE

U ovom poglavlju izlažemo rezultate ankete i fokus grupa vezane za pitanja opšte upoznatosti medijskih profesionalaca sa svojim radnim pravima, uzrocima takvog stanja i mogućim modalitetima za unapređenje informisanosti novinara i novinarki i zajedničko delovanje.

Među ispitanicima njih 46,1% misli da su im radna prava ugrožena, a 44,3% misli da nisu, dok 9,6% nije bilo sigurno. Kao što se vidi iz prethodno izloženih rezultata, značajan broj ispitanika je na svako od postavljenih pitanja odgovarao sa „ne znam“, odnosno tvrdio je da ne poznaje svoja radna prava. Ovo je u skladu sa rezultatima upitnika koji pokazuju da **veliki broj novinara i novinarki veruje da je poznavanje radnih prava među njihovim kolegama slabo**. Takav stav iznelo je 74,8% ispitanika, dok 12,2% misli da ih poznaje, a 13% ispitanika ne zna ili ne može da odgovori na ovo pitanje. Na pitanje da li oni sami prepoznaju sopstvena radna prava, znatno više ispitanica i ispitanika (63,5%) odgovorilo je potvrdno, dok je nešto manje od trećine (24,3%) reklo da nedovoljno poznaje svoja prava. Slični rezultati dobijeni su i u fokus grupama.

Učesnici fokus grupa su objasnili da se o radnim pravima uopšteno govoreći informišu putem medija koji se njima bave, ali da često **nemaju dovoljno prilika niti izvora iz kojih bi se informisali o stanju radnih prava kolega**. To je bio pogotovo slučaj tokom pandemije, pa je dosta novinara u fokus grupama odgovorilo da nije u stanju da proceni da li se radno-pravni položaj njihovih kolega pogoršao, ostao isti ili se poboljšao.

Među ostalim navedenim razlozima pada nivoa informisanosti o radnim pravima u medijskom sektoru tokom pandemije, ispitanici navode: postojanje drugih egzistencijalnih i profesionalnih prioriteta, dužinu vremenskog perioda trajanja novog režima rada, smanjenje mobilnosti, frekvencije i intenziteta kontakta sa drugim kolegama usled primena mera zaštite od koronavirusa.

Ipak, oni se slažu da je nivo informisanosti o radnim pravima kolega u istom sektoru (za koji je već utvrđeno da je na niskom nivou) doživeo dodatni pad.

Po mišljenju ispitanika, **novinari i novinarke premalo govore i pišu o sopstvenom položaju i uslovima rada, pa se o stanju u drugim redakcijama možete informisati pre svega putem privatnih kontakata.** Ilustrativan je odgovor: „Mi sami o sebi malo govorimo.”

Onaj deo učesnika koji se i sam u svojim člancima i istraživanjima **bavi radnim pravima** obaveštava se kroz rad. Oni su **iskazali najjasnije stavove o stanju radnih prava novinara u Srbiji i naglasili značaj saradnje sa stručnjacima i predstavnicima sindikata.**

Deo učesnika fokus grupa smatra da se novinarke i novinari o svojim radnim pravima često **informišu tek kada se susretnu sa kršenjem tih prava.**

Upitani o tome zašto se u medijima ne izveštava o radnim pravima novinara, učesnici su davali dva preovlađujuća odgovora. Deo učesnika razlog nalazi u cenzuri. Oni navode da u pojedinim redakcijama „tekstove o radnim pravima ne bi objavili”, pre svega jer takve teme nisu poželjne. Drugi smatraju da su uzrok tome što se o radnim pravima nedovoljno izveštava apatija, beznađe i naviknutost na stanje kršenja prava:

„Mislim da je to posledica apatičnog načina življenja u društvu u kom se na najgluplji mogući način podrazumeva da radnih prava u Srbiji nema i da su ljudi navikli na to da rade za po 20-35 hiljada i da to više nikome nije ni čudno.”

Među odgovornima za poštovanje radnih prava medijskih radnika i radnica, ispitanici su u anketi naveli poslodavce, menadžment medija, urednike, državu i državne organe, nadležna ministarstva, sindikate i medijska udruženja, ali i medijske profesionalce.

Zanimljivo je da je **neočekivano veliki broj učesnika fokus grupa u prvi plan istakao odgovornost samih novinara i novinarki.** Po njihovom mišljenju, novinari ne vode dovoljno računa o uslovima u kojima rade i doživljavaju ih kao manje bitne nego što bi trebalo: „Naša radna prava su često u drugom planu jer volimo posao kojim se bavimo.”

Takođe, učesnici smatraju da druge kolege pristaju na manja radna prava i lošije ugovore, stavljajući time sebe u loš položaj, ali i doprinoseći time snižavanju standarda radnih prava u Srbiji, umesto da se bore za bolje, putem sindikalnog organizovanja. Deo odgovornosti je, smatraju, i na sindikatima, za koje kažu da su „previše inertni”.

Nekoliko sagovornica i sagovornika u fokus grupama je istaklo da **novinari na početku karijere naročito zanemaruju svoja radna prava:** „Ja sam ovaj posao počela da radim vrlo mlada, kada sam mislila da mi nije bitno kakav ugovor imam. Meni je bilo bitno da zaradim, da radim posao kako treba i da se samousavršavam.” Druga novinarka rekla je da je čekala osam godina na stalno zaposlenje: „Sad to drugačije posmatram, a onda sam imala krila, ništa mi nije teško padalo i sve sam radila sa puno elana.” Odgovori ovih sagovornica svedoče da su one vremenom

shvatile kakve probleme donosi prekarno zaposlenje i zašto je potrebno imati ugovor o radu na neodređeno.

Svi ispitanici složili su se da medijski radnici i radnice treba da utiču na poboljšanje svojih radnih prava. To je istovremeno i jedino pitanje na koje je svih 115 ispitanika odgovorilo potvrdno. Ipak, samo 73% ispitanika veruje da oni zaista i mogu da utiču na unapređenje svojih radnih prava.

Objašnjenje za ovaj jaz u odgovorima nalazimo u analizi rezultata fokus grupa. Naime, učesnici su ispoljili pesimizam u pogledu toga da se položaj novinara može popraviti. Naprotiv, oni očekuju da će se situacija pogoršavati. Učesnici fokus grupa ne veruju da bi sprovođenje Medijske strategije 2020–2025. dovelo do poboljšanja stanja u medijima. **Pojedini učesnici iskazali su zabrinutost da bi mehanizmi kontrolisanja poštovanja radnih prava novinara mogli da budu zloupotrebjeni od strane aktuelnih vlasti** za vršenje pritiska na „nepodobne” redakcije:

„Pribojavam se da će država (...) onda kad joj zatreba, kao što se bavi poreskom čistoćom redakcija nezavisnih medija, tako sad početi da se bavi radnim pravima novinara u redakcijama u kojima želi nešto drugo, a ne da se zaista bavi radnim pravima novinara.”

Drugi učesnik naveo je suprotno mišljenje. „Mislim da može da pomogne i da treba više pričati o tome jer smo prestali da verujemo u bilo kakvu pravdu i u to da bilo ko može da te zaštiti ikada”, naglasio je on.

Najveći deo onih koji nisu ispoljili pesimizam doveo je u vezu poboljšanje položaja novinara sa **organizovanjem u okviru stručnih udruženja i/ili sindikata**. Takođe, **nekoliko učesnika je predložilo saradnju sa medijima koji su već specijalizovani za radnička prava**.

Pojedini učesnici su izrazili mišljenje da bi sva novinarska udruženja i sindikati trebalo da deluju zajedno na polju borbe za poboljšanje radnih prava. To ilustruju izjave poput ove: „Mislim da bi trebalo da budemo jedinstveniji, kad bismo se nekako ujedinili. Čuo sam da u Hrvatskoj postoji jedinstveno udruženje novinara i da time dosta postižu.”

Učesnici su naveli više razloga zbog kojih je teško stvoriti kritičnu masu za delovanje preko profesionalnih udruženja ili/i sindikata. Među mogućim razlozima navedeno je **odsustvo solidarnosti**: „Mi nemamo ono što se zove novinarska solidarnost. U (...) smo toliko podeljeni da ne znam kako bi nas neko organizovao.” Zatim tu su sistemski izazovi kao što je **mala rasprostranjenost sindikalnog delovanja**: „U mnogim velikim firmama nema organizovanog sindikata, a postoje i otvorene zabrane da se organizuju sindikalne organizacije.” Jedan od razloga je i **niska motivacija postojećih četiri sindikata da se zaista bore za prava radnika**.

Novinari koji su protiv objedinjavanja smatraju da svako treba da razmisli kog sindikata i kog udruženja želi da bude član. Neki smatraju da je **nepotrebno i nemoguće sarađivati sa organizacijama koje su, primera radi, devedesetih godina prošlog veka sarađivale sa Miloševićim režimom**.

Sagovornici su takođe ukazali na činjenicu da **u profesiji ne postoji saglasnost oko nekih osnovnih stvari kao što je definisanje pojma novinara, a takođe i na opasnost formiranja paralelnih udruženja i sindikata, koja bi proistekla iz različitih definicija profesije**. Učesnici su naglasili da bi u postojećoj konstelaciji aktera u medijima i institucijama bilo opasno zahtevati od institucija da insistiraju na jasnoj definiciji novinara: „Ako uđemo u to da neko određuje ko je novinar, taj neko može da nam učini medvedu uslugu i da sve nas proglasi *nenovinarima*. Zato kažem da ne smemo da ulazimo u to, a bilo bi poželjno.” Slično, drugi govornik rekao je sledeće: „Mi ne smemo ni da uđemo u tu tematiku, mada bi bilo preporučljivo. Zašto? Zato što je vlast napravila paralelna novinarska udruženja i paralelne medije, kao što je napravila paralelne sindikate.”

Ukratko, medijski profesionalci smatraju da njihove kolege često slabo poznaju svoja radna prava, a za sebe procenjuju da imaju nešto više znanja o tome. Na ovakav rezultat uticaj svakako ima i činjenica da su u našem uzorku bili ispitanici koji se zanimaju za ova pitanja ili ih profesionalno prate. Takođe, vrlo često novinari nisu upoznati sa izazovima sa kojima se susreću njihove kolege u drugim medijima. Najčešće se o povredama radnih prava među kolegama informišu putem privatnih mreža, dok se u medijima veoma malo ili nimalo piše o stanju radnih prava, kako uopšte tako i u profesiji. Neočekivano veliki broj novinara smatra sebe krivcima za lošu obaveštenost o radnim pravima, ali se kao odgovorni navode i država, poslodavci i drugi. Naposljetku postoji ambivalentan stav prema tome da li će sprovođenje Medijske strategije 2020-2025. pomoći unapređenju (i) radnih prava novinara ili će predstavljati još jednu alatku države za kontrolisanje medija. Takođe, uočava se da postoje različiti izazovi u vezi sa mogućim artikulisanjem zajedničkih stavova i delovanjem u vezi sa zaštitom radnih prava. Među njima su najizraženiji: nepoverenje u iskrene namere države da sprovođenjem Medijske strategije utiče na unapređenje opštih uslova za funkcionisanje medija i jačanje profesionalnih i radnih prava medijskih profesionalaca, mala rasprostranjenost sindikalnog delovanja, između ostalog i usled zabrane sindikalnog organizovanja unutar redakcija, kao i različiti stavovi novinara i novinarki o pitanjima profesionalne etike, koji sežu u prošlost.

ŠIROM ZATVORENIH OČIJU: KOLIKO NOVINARKE I NOVINARI POZNAJU SVOJA RADNA PRAVA? SAŽETAK ISTRAŽIVANJA

Poštovanje radnih prava novinara i novinarki u Srbiji je godinama unazad na izuzetno niskom nivou. Mala i neredovna primanja, nedovoljna sigurnost posla, rad bez ugovora ili sa prekarnim ugovorima predstavljaju stalne oblike pritiska koji podstiču širenje autocenzure, ugrožavaju nezavisnost novinara, sputavaju kvalitetno novinarstvo i favorizuju „tabloidizaciju“ u medijima. Studija **„Širom zatvorenih očiju: Koliko novinarkе i novinari poznaju svoja radna prava“** ima za cilj da doprinese korpusu znanja o poštovanju radnih prava u medijima pre i tokom pandemije kovid-19. Poseban doprinos istraživanja leži u osvetljavanju pitanja informisanosti novinarki i novinara o svojim radnim pravima. Rezultati studije pružaju uvid u motive odnosno prepreke za zajedničko delovanje u zagovaranju unapređenja radnih prava u novinarskoj profesiji.

Istraživanje je sprovedeno u sklopu projekta „Sloboda medija i radna prava medijskih profesionalaca“ i njegov cilj je da **doprinese poboljšanju informisanosti novinarki i novinara o radnom zakonodavstvu, budući da poznavanje tih prava predstavlja preduslov za njihovu individualnu i kolektivnu zaštitu**. Takođe, zaključci istraživača i predlozi ispitanika o mogućnosti za poboljšanje ukupne atmosfere za slobodan i nesmetan rad medija mogu poslužiti za formulisane javnih politika vezanih za unapređenje radnog zakonodavstva, bolje formulisane mera u okviru akcionih planova za sprovođenje Medijske strategije i ostvarivanje ciljeva same Strategije.

Podaci u ovom istraživanju prikupljeni su korišćenjem osnovnih socioloških metoda: **ankete i razgovora**, odnosno onlajn upitnika i fokus grupa. Anketom je obuhvaćeno 115 medijskih profesionalaca, a u pet fokus grupa učestvovalo je još 29 učesnika, novinara i novinarki iz svih delova Srbije, koji rade u štampanim i elektronskim medijima sa različitom vlasničkom strukturom i položajem na tržištu.

Stanje radnih prava novinara i novinarki pre pandemije

Pre izbijanja pandemije manje od polovine medijskih radnika (45,2%) u našem uzorku bilo je angažovano putem standardnih, otvorenih ugovora o radu („na

neodređeno”), koji garantuju sva prava obuhvaćena Agendom dostojanstvenog rada. **Istovremeno raste broj novinara i novinarki u nestandardnim oblicima rada.** Ovaj trend prisutan je kako u privatnim tako i u javnim medijima i ukazuje na nastavak prekarizacije opisan u prethodnim istraživanjima i Strategiji razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period od 2020. do 2025 (u daljem tekstu: Medijskoj strategiji).

Medijski radnici primaju zarade od oko 53.156 dinara neto, što je ispod prosečne zarade u privredi Srbije koja je za oktobar 2020. iznosila 60.109 dinara neto. Niske zarade u profesiji predstavljaju dugoročan trend potvrđen i u prethodnim istraživanjima.

Većina medijskih radnika radi oko 40 sati i manje, što odgovara standardima dostojanstvene radne nedelje. Ipak, oni na nestandardnim ugovorima suočavaju se sa nedostatkom posla i disproporcionalno nižom zaradom.

Situacija u medijima u javnom vlasništvu i dalje je značajno povoljnija, a prava zaposlenih su bolje zaštićena, posebno tamo gde postoji mogućnost zaključivanja kolektivnih ugovora. Ipak, ova zaštita se odnosi samo na one koji su zaposleni po osnovu standardnih ugovora o radu, dok su medijski profesionalci angažovani po osnovu prekarних ugovora nezaštićeni, bez obzira na vlasnički status medija.

Iako je bolji radno-pravni položaj novinara u javnim servisima konstanta, postoje i mali privatni mediji koji štite radna i profesionalna prava svojih zaposlenika i omogućavaju im sindikalno delovanje. Oni predstavljaju usamljene oaze koje sve teže odolevaju ukupnoj teškoj situaciji na medijskom tržištu.

Sve lošiji ekonomski položaj medija velikim delom je uslovljen pogrešnom politikom države, uključujući i postojeći model državnog sufinansiranja medija na projektnoj bazi i odsustvo adekvatne zaštite novinara. To konstantno doprinosi pogoršanju ekonomskog statusa zaposlenih u medijima, kao i porastu cenzure i autocenzure. Ovakvi nepovoljni trendovi imaju kumulativno negativno dejstvo na karijerni napredak novinara, u širem smislu shvaćen kao mogućnost očuvanja profesionalnih sloboda. Otuda i u ovom istraživanju beležimo trend razmišljanja o napuštanju profesije (64%) usled ekonomskih i profesionalnih pritisaka.

Veoma mali broj novinara (19,1%) obuhvaćen je sindikalnim organizovanjem. Uzroci niske sindikalne organizovanosti su višestruki: nepoverenje u sindikate, zabrana sindikalnog delovanja na nivou medija i nemogućnost sindikalnog organizovanja usled (pre)visokih barijera za takvo organizovanje, ustanovljenih Zakonom o radu. Drugi specifični razlozi za malu sindikalnu organizovanost su teški ekonomski uslovi u kojima mediji posluju, u kojima vlasnici, čak i kada bi hteli da izađu u susret zahtevima zaposlenih, to ne mogu da učine jer nemaju uslova da poštuju ova pravila. **Profesionalno udruživanje je češće od sindikalnog (78,3%),** ali to za posledicu ima da novinari i novinarkе očekuju od profesionalnih udruženja da istovremeno štite i njihova radna i njihova profesionalna prava. Ovaj nalaz je u skladu sa prethodnim istraživanjima.

Specifičnosti kršenja radnih prava novinara i novinarki tokom pandemije

Pandemija kovid-19 dovela je do daljeg pogoršanja u oblasti poštovanja radnih prava i ekonomskog položaja dela novinara i novinarki, posebno onih sa prekrnim ugovorima. Iako je većina ispitanika (71,3%) ocenila da je status njihovih radnih prava ostao nepromenjen, **oni su se suočili sa nizom kršenja prava iz radnog ugovora povezanih sa prelaskom na rad od kuće.** To se pre svega odnosi na upućivanje na rad od kuće bez odgovarajućeg rešenja i poštovanja obaveze poslodavca da obezbedi radnicima sredstva za rad. Tako, **troškovi prelaska na rad od kuće (izdaci za telefon, internet i drugo) nisu uvek bili finansirani ili kofinansirani od strane poslodavca, čime se krše članovi Zakona o radu** (član 42 i 44). Povrh toga, samo u retkim slučajevima novinarima i novinarkama su obezbeđena dezinfekciona sredstva, dok je većina sama finansirala izdatke za adekvatnu zaštitu. Tokom ovog perioda, većina novinara susrela se sa povećanim radnim obavezama, a manji broj je uprkos tome iskusio smanjenje zarade ili je pod pritiskom poslodavca u gotovini morao da vrati deo zarade koju je na ime pomoći preduzećima isplatila Vlada Srbije.

Tokom vanrednog stanja i pandemije posebno su bili ugroženi novinari angažovani u nestandardnim oblicima zapošljavanja. U vreme vanrednog stanja ovi novinari nisu bili u mogućnosti da dobiju dozvolu za kretanje, što ih je onemogućilo da rade. Pritisak je nastavljen i po ukidanju vanrednog stanja, pa su se ovi medijski profesionalci suočili sa otkazima, rizicima po zdravlje prilikom produžavanja zdravstvenog osiguranja i nedostatkom prihoda tokom bolovanja usled kovid-19. Ispitanici u našoj anketi i fokus grupama opisali su položaj ovih medijskih profesionalaca kao veoma nepovoljan. Opisani slučajevi kršenja radnih prava uklapaju se u opšte trendove sunovrata radnih prava u Srbiji tokom pandemije.

Između nepoznavanja radnih prava i prepreka za organizovanje

Među ispitanicima 46,1% misli da su im radna prava ugrožena, njih 44,3% misli da nisu, dok 9,6% nije bilo sigurno. Nažalost, ovo istraživanje pokazalo je da su **medijski radnici slabi poznavaoi tematike radnih prava**, na šta su ukazivala i neka prethodna istraživanja.

Značajan broj ispitanika je na svako od postavljenih pitanja u anketi i fokus grupama odgovarao „ne znam“, odnosno tvrdio je da ne poznaje svoja radna prava. Ovo je u skladu sa rezultatima upitnika koji pokazuju da **veliki broj novinara i novinarki veruje da je poznavanje radnih prava među njihovim kolegama slabo.** Takav stav iznelo je 74,8% ispitanika, dok 12,2% misli da ih poznaje, a 13% ispitanika ne zna ili ne može da odgovori na ovo pitanje. Na pitanje da li oni sami poznaju sopstvena radna prava, znatno više ispitanica i ispitanika (63,5%) odgovorilo je potvrdno, dok je nešto manje od trećine (24,3%) reklo da ih nedovoljno poznaje.

Saznanja novinara o stanju kršenja radnih prava kolega dolaze iz privatnih izvora jer se o ovoj temi ne izveštava ni u samim medijima u kojim se radna prava krše, niti u drugim medijima.

U istraživanju je dobijen tek delimičan odgovor na pitanje zašto novinari nedovoljno poznaju svoja radna prava. **Cenzura, autocenzura i naviknutost na opšte društveno beznađe neki su od razloga za izostanak izveštavanja o kršenjima radnih prava uopšte, pa i novinara.**

Tačke spajanja ili razdvajanja

Uprkos tome što su se mahom izjasnili kao neadekvatno informisani, učesnici u našem istraživanju su insistirali na tome da je osnovni problem u domenu radnih prava **statusne prirode**. U tom smislu su naglasili dva aspekta: **razlike u statusu medija (privatni – javni), te razlike u radnom statusu novinara koje postoje između stalno zaposlenih i nesigurno angažovanih.**

Takođe, u istraživanju su se jasno ocrtili izazovi **generacijskih razlika** između medijskih profesionalaca. Učesnici su naveli da je **nemogućnost prenosa znanja sa generacije na generaciju loša po više osnova: pored toga što onemogućava prenos tehničkih znanja i veština, ona je i prepreka informisanju o profesionalnim standardima i radnim pravima (koje bolje poznaju iskusniji novinari), pa tako i prepreka njihovom očuvanju.**

Vrednosni stavovi i izazovi organizovanja

Država je najpoželjniji ali i najosporavaniji partner koji može uticati na promenu u nivou poštovanja radnih prava u medijima. Otuda dolazi i izražena polarizacija stavova medijskih profesionalaca kada je u pitanju očekivanje da primena nove Medijske strategije dovede do promena u ovom domenu. S jedne strane smatra se da bi njena primena trebalo da dovede do opšteg poboljšanja u profesiji, a samim tim i u radno-pravnom položaju. Ovo proizlazi iz **tesne povezanosti ekonomskog položaja medija i profesionalnih i radnih prava novinara, što Medijsku strategiju čini potencijalno ključnim instrumentom za unapređenje (i) radnih prava medijskih profesionalaca.**

I ovo, kao i prethodna istraživanja, ukazuje na to da su ekonomski pritisci moćno sredstvo za narušavanje profesionalnih standarda, etičkih normi i pojavu različitih oblika (auto)cenzure, te da nivo poštovanja radnih prava presudno utiče na profesionalni integritet novinara, njihovu nezavisnost i objektivnost.

Novinarke i novinari su spremni da ignorišu kršenje sopstvenih radnih prava u medijima koji im osiguravaju slobodu izražavanja. To ukazuje na tesnu međuzavisnost ostvarivanja proklamovanih ciljeva Medijske strategije i unapređenja socio-ekonomskog položaja novinara i novinarki.

Dobri primeri prakse i nove inicijative

Iz prikazanih stavova novinara i novinarki proizlaze i predlozi za poboljšanje stanja radnih prava, uključujući tu i stavove o udruživanju u esnafska udruženja i sindikate. Iako **veliki deo učesnika fokus grupa smatra da je udruživanje u esnafske orga-**

nizacije i sindikate neophodno ukoliko se želi uspešno zagovaranje unapređenja radnih prava, **podele po osnovu profesionalnih uverenja su često dublje i smatraju se važnijim u odnosu na dobrobit zajedničkog delovanja na poboljšanju socio-ekonomskog položaja.**

Ipak, tokom ovog istraživanja pojavilo se nekoliko primera dobrih praksi i predloga za inovativne kampanje za upoznavanje medijskih profesionalaca sa radnim zakonodavstvom i lobiranjem za pravednije ugovore o radu. **U sferi praksi, to su primeri uspešnog sindikalnog organizovanja u privatnim medijima, a u oblasti inovativnih kampanja izdvaja se predlog za bolje povezivanje sa medijima koji su specijalizovani za bavljenje radnim pravima.** Ovakvi mediji su i dobra polazna tačka za **izgradnju trajne baze za dokumentovanje kršenja radnih prava u medijima i bolje obaveštavanje medijskih profesionalaca o stanju radnih prava u profesiji.**

ZAKLJUČCI

Studija „**Širom zatvorenih očiju: Koliko novinarke i novinari poznaju svoja radna prava?**“ imala je za cilj da pruži pregled poštovanja radnih prava u medijima pre i tokom pandemije kovid-19, kao i da osvetli nivo informisanosti novinarki i novinara o njihovim radnim pravima. Takođe, zadatak istraživača bio je da otkriju potencijalne motive odnosno prepreke za zajedničko delovanje u zagovaranju unapređenja radnih prava.

Rezultati studije upućuju na zaključak da **raste broj novinara i novinarki u nestandardnim oblicima rada i da medijski radnici, bez obzira na radni status, primaju ispodprosečne zarade. Ovo je dugoročan trend potvrđen i u prethodnim istraživanjima. Iako je situacija u medijima u javnom vlasništvu i dalje je značajno povoljnija, a prava zaposlenih bolje zaštićena**, to se odnosi samo na one koji su zaposleni po osnovu standardnih ugovora o radu, dok su angažovani po osnovu prekarnih ugovora nezaštićeni, bez obzira na vlasnički status medija.

Sve lošiji ekonomski položaj medija velikim delom je uslovljen pogrešnom politikom države, uključujući i postojeći model državnog sufinansiranja medija na projektnoj bazi i odsustvo adekvatne zaštite novinara. To konstantno doprinosi pogoršanju ekonomskog statusa zaposlenih u medijima, kao i porastu cenzure i autocenzure.

Tokom pandemije kovid-19 došlo je do daljeg pogoršanja u oblasti poštovanja radnih prava i ekonomskog položaja dela novinara i novinarki, posebno onih sa prekarnim ugovorima. U istraživanju smo **uočili niz kršenja prava iz radnih ugovora povezanih sa prelaskom na rad od kuće.** To se pre svega odnosi na upućivanje na rad od kuće bez odgovarajućeg rešenja, nepoštovanje obaveze poslodavca da finansira ili sufinansira **troškove prelaska na rad od kuće** (Zakon o radu, član 42 i 44) i obezbeđuje odgovarajuće uslove za bezbedan rad novinara u uslovima pandemije kovid-19. Takođe, tokom ovog perioda, većina novinara susrela se sa povećanim radnim obavezama, a neki od njih su uprkos tome primali umanjene zarade ili su pod pritiskom poslodavca u gotovini vraćali deo zarade koju je na ime pomoći preduzećima isplatila Vlada Srbije.

Tokom vanrednog stanja i pandemije posebno su bili ugroženi novinari angažovani u nestandardnim oblicima zapošljavanja koji nisu bili u mogućnosti da dobiju dozvolu za kretanje, što ih je onemogućilo da rade. Ovi novinari bili su po

okončanju vanrednog stanja prvi na udaru da dobiju otkaze, ostanu bez zdravstvenog osiguranja i prihoda tokom bolovanja usled zaražavanja virusom kovid-19.

Među retkim pozitivnim rezultatima istraživanja izdvajaju se poštovanje standardne radne nedelje i primeri organizovanja sindikalnog delovanja u manjim privatnim medijima.

Uprkos nastavku pogoršanja u oblasti radnih prava, u proteklom periodu nije zabeležen povećan intenzitet sindikalnog organizovanja. Ovo je rezultat nepoverenja u sindikate, zabrane sindikalnog delovanja na nivou medija i nemogućnosti sindikalnog organizovanja usled (pre)visokih barijera za sindikalno organizovanje ustanovljenih Zakonom o radu.

Zabrinjava činjenica da su **medijski radnici slabi poznavaoi tematike radnih prava** i da su slabo obavešteni o prirodi kršenja radnih prava svojih kolega. Među razlozima za takve zabrinjavajuće rezultate navode se **cenzura, autocenzura i naviknutost na opšte društveno beznade.**

Poseban izazov za organizovanje i zajedničko delovanje novinara i novinarki iz Srbije na zaštiti radnih prava predstavlja njihovo dobrovoljno zatvaranje očiju pred kršenjem prava iz radnog odnosa, sve dok im medij u kojem rade osigurava slobodu izražavanja.

PREPORUKE

Država je najpoželjniji, ali i najosporavaniji partner koji može uticati na promenu u nivou poštovanja radnih prava u medijima. S tim u vezi, Vlada Srbije bi morala da učini odlučnije napore u smeru kontrole poštovanja radnih prava uopšte, a posebno medijskih profesionalaca. Jedan od ključnih koraka u tom smeru trebalo bi da bude zaustavljanje trenda liberalizacije i fleksibilizacije radnih odnosa i unapređenje pravne zaštite prekarnih radnika po ugledu na evropsko zakonodavstvo¹⁸. Rad na novom Zakonu o radu, čija je izrada ranije najavljivana za 2021. godinu, prema dostupnim informacijama počće tek 2023. godine, dok se za ovu godinu najavljuje izrada zakona kojim bi se regulisale nestandardne forme zapošljavanja. Iako ovakav pristup regulisanja radnih prava (van Zakona o radu) ostavlja malo nade da će socijalna zaštita i mogućnost kolektivnog pregovaranja za samozaposlene biti rešeni na kvalitetan način, to je ujedno i prvi zakonski tekst na koji bi sindikati i profesionalna udruženja novinara trebalo da obrate pažnju.

Rezultati istraživanja pokazuju da je unapređenje radnih prava usko povezano sa stvaranjem pogodnog okruženja za razvoj slobode izražavanja i poštovanje profesionalnih prava novinara. Otuda je dosledno sprovođenje Akcionog plana za primenu Medijske strategije 2020–2025. potencijalno ključni instrument za zaštitu radnih prava medijskih profesionalaca.

U operativnom smislu, treba intenzivirati napore na **stvaranju jedinstvene baze podataka o svim vrstama napada na novinare, koja bi pored verbalnih i fizičkih napada sadržala i podatke o oblicima ekonomskih pritisaka**, u skladu sa preporukama Zaštitnika građana iz 2020. godine¹⁹. Takođe, potrebno je efikasnije i strože kažnjavanje svih vrsta napada na novinarke i novinare, uključujući i kršenja prava iz radnog odnosa, odnosno iz nadležnosti Inspektorata rada Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.

¹⁸ Koje je, kako smo već naglasili, i preduslov usaglašavanja domaćeg zakonodavstva sa zakonodavnim trendovima Evropske unije, o čemu svedoči Direktiva 91/533/EEC, od 14. oktobra 1991. godine. Javno savetovanje o obavezi poslodavca da obavesti radnike o uslovima koji se primenjuju na ugovor o radu ili radni odnos (tzv. „Direktiva o pisanoj izjavi“) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A31991L0533>

¹⁹ Zoran Pašalić – Ekonomski pritisci na novinare utiču na objektivnost (2020). Posećeno 4. marta 2021, dostupno na <https://rs.n1info.com/vesti/a663162-zoran-pasalic-ekonomski-pritisci-na-novinare-uticu-na-objektivnost/>

Pored izmena Zakona o radu, koje bi omogućile stvaranje boljih formalnih uslova za sindikalno organizovanje radnika sa svim tipovima radnog ugovora, na rast sindikalnog udruživanja moglo bi se pozitivno uticati i kampanjama za edukaciju novinara i novinarki o njihovim radnim pravima i mehanizmima zaštite.

Takođe, važno je i promovisanje sindikalizma. **Tokom ovog istraživanja pojavilo se nekoliko dobrih praksi i predloga za inovativne kampanje** za upoznavanje medijskih profesionalaca sa radnim zakonodavstvom i lobiranjem za pravedne ugovore o radu. **U sferi praksi, to su primeri uspešnog sindikalnog organizovanja u privatnim medijima, a u oblasti inovativnih kampanja mogao bi se izdvojiti predlog za bolje povezivanje sa medijima koji su specijalizovani za bavljenje radnim pravima.** Ovakvi mediji su i dobra polazna tačka za **izgradnju trajne baze za dokumentovanje kršenja radnih prava u medijima i bolje obaveštavanje medijskih profesionalaca o stanju radnih prava u profesiji.**

EYES WIDE SHUT: TO WHAT EXTENT ARE JOURNALISTS FAMILIAR WITH THEIR LABOUR RIGHTS?

ABSTRACT OF THE SURVEY

For years now, the level of respect for journalists' labour rights in Serbia is extremely low. Small and irregular salaries, insufficient job safety, employment with precarious contracts, or any contracts manifest as constant forms of pressure that incite the spreading of self-censorship, placing journalists' independence at risk, inhibiting high-quality journalism, and favouring 'tabloidization' of media. The aim of the study **"Eyes wide shut: to what extent are journalists familiar with their labour rights"** is envisaged to contribute to the collection of understanding concerning the respect of labour rights in media before and during the COVID-19 pandemic. It is recognised as an exceptional contribution of the survey that it has facilitated in revealing the level of information of journalists' about their labour rights. The study results provide insight into the motives and obstacles for joint action in advocating the improvement of labour rights in journalism as a profession.

The survey was implemented in the scope of the project "Media freedom and labour rights of media professionals", and its goal is to **contribute to increasing the level of journalists' familiarity with labour legislation since understanding such rights represents a precondition for their individual and collective protection**. Moreover, the findings of the researchers and interviewees' proposals on the possibilities of improving the general atmosphere in order to ensure free and undisturbed work of the media could be used to formulate public policies which are related to the enhancement of labour legislation, better developing of measures in the Action plans for implementing the Media Strategy and improved realisation of the Strategy goals.

For the purpose of this survey, data were gathered through basic sociological methods: **poll and interview**, meaning online questionnaire and focus groups. The poll involved 115 media professionals, and another 29 respondents participated in five focus groups, those being journalists from all parts of Serbia, who work in print and electronic media with diverse ownership structure and market position.

Status of journalists' labour rights before the pandemic

Before the pandemic outbreak, less than half of media workers (45.2%) from our sample were hired by means of standard open employment contracts ("indefinite employment contract"), guaranteeing all rights included in the Decent Work agenda. **At the same time, the number of journalists' in nonstandard forms of labour is growing.** This trend is present in private and public media and indicates the continuation of the precariousness which was detailed in previous surveys and the Strategy for the Development of the Public Information System in the Republic of Serbia for the period from 2020 to 2025 (hereinafter: Media Strategy).

Media workers' net salaries are about 53,156 dinars, below the national average salary in Serbia which in October 2020 amounted to a net value of 60,109 dinars. Low salaries in this profession represent a long-term trend which was corroborated in previous surveys.

The majority of media workers' workweek is about 40 hours or less, which corresponds to the decent workweek standard. However, those with nonstandard contracts face a lack of work and disproportionally lower salaries.

The situation in the publicly-owned media is still significantly more favourable, and the rights of the employees are better protected, especially in the media with options of concluding collective contracts. Yet, this type of protection is related only to those employed based on standard employment contracts, while media professionals hired based on precarious contracts are not protected, irrelevant of the media ownership status.

Although the better legal labour status of journalists in public broadcasting services is constant, some small private media outlets protect their workers' labour and professional rights by allowing trade union organisation to them. They stand as lonely oases that have a hard time resisting the generally grave situation in the media market.

The less advantageous economic position of the media is mainly conditioned by the erroneous government policies, including the existing model of the project-based state co-financing of the media and the absence of journalists' adequate protection. That continually contributes to the aggravation of the media employees' economic status and increases self-censorship and censorship. Such unfavourable trends have a cumulative negative effect on the career advancement of journalists, which is more broadly understood as the possibility of preserving professional freedoms. Hence, this research takes note of the trend of abandoning the profession (64%) due to economic and professional pressures.

A significantly low number of journalists (19.1%) is included in the trade union organisation. There are many reasons for the low level of trade union organisation: lack of trust in the trade unions, ban on trade union actions in the media and inability of trade union organisation due to (significantly) high limits of trade

union organisation established by the Labour Law. Other particular reasons for the low level of trade union organisation are the grave economic circumstances of media business where the owners, even when they are likely to allow the employees' demands, cannot do that since they do not meet the requirements of respecting these rules. **Professional associations are more common than trade unions (78.3%)**, but the consequence of that is that journalists expect professional associations to protect both their labour and professional rights. These findings are consistent with previous surveys.

Specific nature of the violation of journalists' labour rights during the pandemic

The COVID-19 pandemic produced further aggravation in the fields of labour rights protection and the economic position of a group of journalists, especially those with precarious contracts. Although most respondents (71.3%) estimated that their rights status had remained the same, **they faced a series of violations of rights from labour contracts related to shifting to teleworking.** This is related primarily to switching to teleworking without appropriate decisions and employers failing to meet the obligation of securing working resources for employees. Also, **the employers have not at all times funded or co-financed the expenses of switching to teleworking (phone bills, Internet and others), thereby violating articles of the Labour Law** (Article 42 and 44). Furthermore, only in rare cases, the journalists were provided with disinfectants, while a majority had to finance the expenses to secure appropriate protection themselves. During this period, most journalists encountered an increased workload, and in spite of it, some of them experienced a decreased salary or under pressure from the employer, had to pay back the part of the sum that the Government of the Republic of Serbia paid as an aid to the companies.

During the state of emergency and the pandemic, journalists hired through the nonstandard forms of employment were especially at risk. During the state of emergency, these journalists were not able to secure movement permits, which prevented them from doing their jobs. The pressure continued after the state of emergency was cancelled since these media professionals had to face dismissals, health risks when extending their health care insurance and lack of income during the sick leave due to COVID-19. Respondents in our poll and focus groups have described the position of these media professionals as very unfavourable. Defined cases of violation of the labour rights correspond to the general trend of erosion of labour rights in Serbia during the pandemic.

Between a lack of familiarity with labour rights and obstacles for organising

Among the respondents, 46.1% believe their labour rights are at risk, 44.3% think they're not, while 9.6% are not sure. Unfortunately, this survey has demonstrated that **media workers have a low level of understanding of the labour rights themes** indicated by some previous surveys.

A significant number of respondents answered with “I do not know” to each of the poll and focus groups’ questions, meaning they claimed they are not familiar with their labour rights. This corresponds to the questionnaire results that **many journalists believe that their colleagues are not that familiar with labour rights**. This is what 74.8% is what 74.8% of respondents believe, while 12.2% think they are familiar with labour rights, and 13% of respondents do not know or cannot answer this question. When answering whether they are familiar with their labour rights, significantly more respondents gave an affirmative answer (63.5%), while somewhat less than a third (24.3%) said they are not well familiar with their rights.

Journalists’ information on the state of violation of their colleagues’ labour rights originates from private sources since this topic is not covered in the media in which the labour rights are violated or any other media.

The survey has provided only a partial answer to the question of why journalists are not sufficiently familiar with their labour rights. **Censorship, self-censorship and conforming to general social despair are some of the reasons for the absence of reporting on violation of labour rights in general, including journalists’.**

Points of unity or separation

Despite mainly declaring themselves as inadequately informed, the survey respondents insisted that the fundamental problem in the domain of labour rights **depends on the status**. They emphasised two aspects in that sense: **differences in media status (private-public), differences between the labour statutes of journalists who are permanently employed or hired on an uncertain basis**.

Also, challenges of **generational differences** between media professionals have unquestionably come up in the survey. The respondents have mentioned that the **impossibility of knowledge transfer from generation to generation is not beneficial for multiple reasons: in addition to preventing the transfer of technical knowledge and skills, it creates an obstacle to gaining information on professional standards and labour rights (journalist with more experience are more familiar with that), thus creating an obstruction in maintaining of both standards and rights**.

Value judgements and challenges of the organisation

The state remains the most desirable partner but also the most disputed one that can influence the change for the levels of observance of labour rights in the media. Hence, we have a distinct polarisation of opinions between media professionals regarding expectations that the application of new Media Strategy will cause changes in this domain. On the first hand, it is believed that its application should create general improvements in the profession, followed by improvements in labour rights status. This stems from the **close connection between the economic status of the media and the professional and labour rights of the journalists, which makes the Media Strategy potentially a key instrument for**

the improvement of (also) labour rights of media professionals.

On the other hand, previous surveys, including this one, indicate that economic pressures represent potent tools for the deterioration of professional standards and ethical norms and the emergence of various forms of (self)censorship. The level of observance of labour rights has a predominant impact on journalists' professional integrity, independence, and objectivity.

A particular challenge for organisation and joint action of journalists in Serbia in the protection of labour rights is to be found in them willingly closing their eyes before the violation of rights from the employment relationship, as long as the media they work for ensures the freedom of expression to them. **This indicates close interconnection between the realisation of proclaimed goals from the Media Strategy and the improvement of journalists' socio-economic position.**

Examples of good practice and new initiatives

The mentioned journalists' views also represent proposals for improving the status of labour rights, including the views on joining forces within trade associations and unions. Although **a large share of the focus group participants believes that uniting in trade associations and unions is necessary** if improvement of labour rights is to be successfully advocated, **divisions based on professional beliefs are often more profound. They are considered more important compared to the benefits of joint action for the purpose of improvement of socio-economic status.**

However, several examples of good practice came up and proposals for innovative campaigns on familiarising media professionals with labour legislation and lobbying for more fair employment contracts during this survey. **In the domain of practice, those would be examples of successful trade union organisation in the private media. In the domain of innovative campaigns, we draw attention to the proposal for improved liaising with the media specialised in labour rights.** Such media represent a good starting point for **creating a permanent database for collecting evidence on violation of labour rights in media and improved informing of media professionals on the status of labour laws in this profession.**

CONCLUSIONS

The aim of the study **“Eyes wide shut: to what extent are journalists familiar with their labour rights”** should give an overview of the respect of labour rights in the media before and during the COVID-19 pandemic, and shed some light to the level of journalists’ familiarity with information on their labour rights. Also, the researchers’ assignment was to disclose not only potential motives but also obstacles for joint action in advocating improvement of labour rights.

The conclusion drawn from the result of the study is that **a number of journalists in non-standard forms of work is growing and that media workers earn salaries below average, irrelevant of their labour status. This is a long-term trend confirmed by previous studies as well. Although the situation in the publicly-owned media is still significantly more beneficial, as the employees’ rights are better protected**, this refers only to those who are hired on the basis of the standard employment contracts, since those hired on the basis of precarious contracts are not protected, irrelevant of the ownership status of the media.

The less advantageous economic position of the media is mainly conditioned by the faulty government policies, including the existing model of the project-based state co-financing of the media and the absence of journalists’ adequate protection. That continually contributes to the aggravation of the media employees’ economic status and increases self-censorship and censorship.

The COVID-19 pandemic produced further aggravation in labour rights protection and economic position of a group of journalists, especially those with precarious contracts. In this research, we have identified **a series of violations of rights from employment contracts related to shifting to remote work.** This is related primarily to switching to remote work, without appropriate formal decisions, employers failing to meet the obligation of reimbursing or co-financing **expenses of shifting to working from home** (Labour Law, Article 42 and 44) and securing appropriate conditions for safe work of journalists in COVID-19 circumstances. Also, during this period, most journalists encountered an increased workload, and in spite of it, some of them had their salaries decreased, or, under pressure from the employer, had to pay back in cash the part of the sum that the Government of the Republic of Serbia paid as an assistance to the companies.

During the state of emergency and the pandemic, journalists hired through the nonstandard forms of employment were especially at risk as they were not able to secure movement permits, which prevented them from doing their jobs. After the termination of the state of emergency, these journalists were to first who had to face dismissals, lose health care insurance and income while on sick leave due to COVID-19.

Among the rare positive findings of the result, we could single out the respect of standard work week and examples of union action organisation in smaller private media.

Despite continuous aggravation in the area of labour rights, there has been no increased intensity of the union action organising in the previous period. This is a result of the lack of trust in the trade unions, ban on trade union actions in the media and impossibility of unionisation due to (significantly) high limits of trade union organisation established by the Labour Law.

The fact that **media workers are not well familiar with the labour rights topics** is worrying, and they are not that well informed on the nature of violation of labour rights of their colleagues. **Censorship, self-censorship and conforming to general social despair** are mentioned among the reasons for such worrying results.

The fact that journalists in Serbia are willingly closing their eyes before violation of rights in employment relationship, as long as the media they work for ensures freedom of expression to them, represents a special challenge for their organising and joint action in the protection of labour rights.

RECOMMENDATIONS

The state is the most desirable but also the most disputed partner that can influence the change regarding the levels of respect of labour rights in the media. In this connection, Government of Serbia would have to make more decisive efforts towards supervision of the labour rights in general and especially rights of media professionals. One of the key steps to that direction should be stopping the trend of liberalisation and flexibilisation of employment relationships and improvement of legal protection of precarious workers based on the EU legislation²⁰. Drafting of the Labour Law, which was previously announced for 2021, will start only in 2023 according to the available information, whilst it has been announced that a law regulating the non-standards forms of employment would be drafted this year. Although this approach in regulating labour rights (outside of the Labour Law) leaves some hope that social protection and possibility of collective negotiations for self-employed will be solved in a good quality manner, this is, at the same time, the first legal text that trade unions and professional associations of journalists should pay attention to.

Results of the research indicate that improvement of labour rights is closely related to creating favourable environment for developing freedom of expression and respect of professional rights of journalists. Hence the consistent implementation of the Action Plan for implementation of the Media Strategy for the period from 2020 to 2025 is potentially a key instrument for protection of labour rights of media professionals.

As regards operable work, the efforts should be intensified on **creating unique database of all types of attacks on journalists, and in addition to verbal and physical attacks, it should include data on all forms of economic pressures**, in accordance with recommendation of the Protector of Citizens from 2020²¹. It is also

²⁰ As emphasised before, this is the precondition for aligning national legislation with the legislative trends of the European Union, visible in the Directive 91/533/EEC of 14 October 1991 on an employer's obligation to inform employees of the conditions applicable to the contract or employment relationship (so called "Written Statement Directive"); <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A31991L0533>

²¹ Zoran Pašalić – Economic pressures on journalists have an impact on their objectivity (2020). Accessed on 4 March 2021, available at <https://rs.n1info.com/vesti/a663162-zoran-pasalic-ekonomski-pritisci-na-novinare-uticu-na-objektivnost/>

necessary to have more efficient and strict punishment for all types of attacks on journalists which includes violation of rights from employment relationship and/or rights under competences of the Labour Inspectorate of the Ministry of Labour, Employment, Veteran and Social Affairs.

In addition to the amendments of the Labour Law which would enable creating improved formal conditions for trade union organisation of workers with any type of employment contract, a campaign on informing journalists on their labour rights and safeguard mechanism could have a positive impact on increasing of the unionisation.

The promotion of unionisation is also very important. **In the course of this research, several examples of good practice and proposals for innovative campaigns** have emerged for introducing media professionals with the labour legislation and lobbying for more fair employment contracts. **In the domain of practice, those would be examples of successful trade union organisation in the private media. In the domain of innovative campaigns, we draw attention to the proposal for improved liaising with the media specialised in labour rights.** Such media represent a good starting point **for creating a permanent database for collecting evidence on violation of labour rights in media and improved informing of media professionals on the status of labour laws in this profession.**

LITERATURA

- Bradaš S, Reljanović M (2019) „Indikatori dostojanstvenog rada u Srbiji: Analiza normativnog okvira i prakse”, FES, Beograd
https://www.fes.de/t3php/publ_int.php?&f_ABC=belgrad&f_RSW=serbien&logik=or&t_listen=x&sortierung=jab&t3titel=Serbien
<https://www.scribd.com/document/466730267/15771-docx>
- Bradaš S, Sekulović I (2018) „Radna prava su naša prava”, Fondacija Centar za demokratiju, Beograd <http://www.centaronline.org/sr/projekat/1770/radna-prava-su-nasa-prava>
- Bradaš S, Reljanović M, Sekulović I (2020), „Uticaj epidemije covid-19 na položaj i prava radnica i radnika u Srbiji uz poseban osvrt na radnike i radnice na prvoj liniji i u neformalnoj ekonomiji i višestruko pogođene kategorije”, Fondacija Centar za demokratiju, Beograd
- Brédart H, Holderness M (2016) „Prava i rad u novinarstvu – izgradnja snažnijih sindikata”, Evropska federacija novinara, Brisel http://europeanjournalists.org/wp-content/uploads/2016/10/EFJ_handbook_2016_CR.pdf
- Chan, JKC & Leung, L. (2005). Lifestyles, reliance on traditional news media and online news adoption. *New Media & Society*, 7 (3), 357-382.
<https://doi.org/10.1177/1461444805052281>
- Evropska Komisija (2020) Izveštaj o napretku Srbije za 2019. godinu.
www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/serbia_report_2020_SR.pdf
- Fenton, N. (2014). Defending whose democracy? Media freedom and media power. *Nordicom review*, 35, 31-43.
- Gaskins, B., & Jerit, J. (2012). Internet News: Is It a Replacement for Traditional Media Outlets? *The International Journal of Press/Politics*, 17(2), 190-213.
<https://doi.org/10.1177/1940161211434640>
- Ghai, D. "Decent work: Concept and indicators", in *International Labour Review*, Vol. 142 (2003), No. 2.

Đurić R, Filipović-Stevanović T, Vasić-Nikolić M (2020) „Sloboda izražavanja i medijski pluralizam u vreme vanrednog stanja, (Refleksija na aktivnosti iz Akcionog plana za pregovaračko poglavlje 23 (Pravosuđe i osnovna prava)”, NUNS, Beograd <http://nuns.rs/about-nuns/publications/reports.html>

ILO. (2007) Toolkit for Mainstreaming Employment and Decent Work: Country Level Application. Geneva: International Labour Office. Dostupno na adresiilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---exrel/documents/publication/wcms_172612.pdf

ITUC GLOBAL RIGHTS INDEX, 2018, “The World’s Worst Countries for Workers” <https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/ituc-global-rights-index-2018-en-final-2.pdf>

Jakobi T. (2017) „Profesionalna novinarska udruženja - lideri bez strategije, vojske i podrške” u: Srećko Mihailović (ur.), “Pasivni aktivizam novinara: Istraživanje aktivističkih kapaciteta medijskih radnika”, Centar za razvoj sindikalizma, Beograd: Fondacija za otvoreno društvo i Dan Graf.

Matović M, Misita M, Ćirković R (2020), „Ekonomski i društveni položaj novinara: Srbija, region, Evropa”, Beograd: Udruženje novinara Srbije

Mihailović S, Reljanović M. (2018) „Sunovrat radničkih prava i pokušaji zaštite – Prekarizacija radnika u prvim decenijama 21. veka”, Beograd: Dan Graf i Centar za razvoj sindikalizma.

Mihailović, S, Ružica, M., Jakobi, T., Jašović, B., Jandrić, M., & Zajić, G. et al. (2015). Od novinara do nadničara : prekarni rad i život. Beograd: Dan Graf.

Mihailović, S, Jovanović, Đ, Ružica, M, Ognjanov, G, Miladinović, Z, & Vlajić, Đ. et al. (2017). „Pasivni aktivizam: istraživanje aktivističkih kapaciteta novinara”, Beograd: Dan Graf i Centar za razvoj sindikalizma.

NUNS (2009) Izveštaj - „Radna (i druga) prava medijskih profesionalaca u Srbiji”, Beograd: NUNS I+NOVINARA+SRBIJE%E2%80%9D.html

Paul, V., Singh, P., & John, S.B. (2013). Role of mass media in social awareness. Humanities and social sciences, 1, 34-38.

Raković S, Filipović-Stevanović T, (2014), „Hronika napada i pritisaka na novinare”, Beograd: NUNS

Republički zavod za statistiku Srbije (10. oktobar 2020). Dostupno na adresi www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/trziste-rada/zarade

Reporteri bez granica, 2020, 2019, 2017. dostupno na <https://rsf.org/en/serbia>

Sekulović I. (2020) „Izveštaj o stanju radnih prava u Srbiji za 2020.”, Beograd:

Fondacija Centar za demokratiju <http://www.centaronline.org/sr/publikacija/1827/izvestaj-o-stanju-radnih-prava-u-srbiji-za-2020>

Sekulović I, Bradaš S, Vučković N. (2020) „Crveni alarm za radna prava”, Beograd: Fondacija Centar za demokratiju
<http://www.centaronline.org/sr/publikacija/1816/2020-crveni-alarm-za-radna-prava>

Sixth European Working Conditions Survey, Eurofound, 2017

Slavko Ćuruvija Fondacija (2018) „Kontrola i sloboda medija”
<https://www.slavkocuruvijafondacija.rs/wp-content/uploads/2018/02/Kontrola-i-sloboda-medija-Kljucni-nalazi-Slavko-Curuvija-fondacija.pdf>

Strategic Marketing Reseaech (2007), „Novinari i novinarstvo u očima građana i novinara Srbije”, Istraživanje rađeno za NUNS, 2007.

Thompson J B (1995) The Media and Modernity, Stanford University Press

Vukasović M, Raković S (2018) „Hronika pritisaka i napada na novinare u 2018.”, Beograd: NUNS

www.nuns.rs

